

SAKARYA'DA TESPİT EDİLEN GELENEKSEL EL SANATLARI VE USTALARI*

TRADITIONAL HANDICRAFTS AND ARTISANS DETECTED IN SAKARYA*

Ela TAŞ**

ÖZ

İnsan, yaradılışından itibaren hayatını idame ettirmek amacı ile doğada bulunduğu hammaddeleri şekillendirerek çeşitli araç gereçler ortaya koymuştur. Önceleri acemice ortaya konan ürünler, artan deneyimler ile birlikte yetenekli ustaların ellerinde daha kullanışlı hale gelmiştir. İlerleyen süreçte neredeyse her bir ürün için farklı teknikler uygulanmaya başlanmış ve bunun sonucunda çeşitli el sanatı kolları doğmuştur. Geleneksel kültürün maddi yansımaları olan el sanatları, herhangi bir şekli olmayan ağaç, maden, deri, toprak, hayvansal ve bitkisel lif gibi malzemelerin çeşitli araçlar yardımı ile elde şekillendirilmesi sonucunda ortaya konan eserlerden meydana gelir. Usta çırak ilişkisine dayalı olarak yapılan bu üretimlerde kullanılan yöntemler ve araç gereçler, nesilden nesle aktararak gelenekselleşmiş ve günümüze ulaşmıştır. İnsanların çeşitli ihtiyaçlarına cevap veren ve yaşamlarını kolaylaştıran bu eserler, kişilerin zevk, beğeni ve duygularını yansıtmalarının yanı sıra yapıldıkları dönemin yaşam biçimlerinden de izler taşır. Geleneksel Türk sanatları, asırlardır kullanılan üretim teknikleri ile sınırlı sayıda kültür taşıyıcısı tarafından sürdürülmeye çalışılmaktadır. Kültürel miras kapsamında değerlendirilen el sanatları arasında; demircilik, hallaçlık, hasırcılık, sepetçilik, keçecilik, dokumacılık, saraçlık, çömlekçilik vb. alanlar yer almaktadır. Köklü mazisinde pek çok el sanatını ve ustayı barındıran, hatta az da olsa barındırmaya devam eden Anadolu topraklarındaki önemli yerleşim alanlarından biri olan Sakarya ve yöresinde de bu sanatlarla karşılaşmak mümkündür. Çalışmanın amacı, Sakarya'nın kültürel miras unsurları arasında yer alan el sanatlarını belgelemek ve tanıtmaktır. Bu kapsamda, Sakarya ve çevresinde alan araştırmaları yapılmış, tespit edilen örneklerin fotoğrafları çekilerek kayıt altına alınmıştır. Ustalarla röportajlar yapılarak bilgi fişlerinin doldurulması izlenen yöntemi oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda Sakarya'nın kültürel miras değerleri arasında yer alan el sanatlarının, kaybolmaya başladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, maddi kültür, Sakarya, el sanatı, usta.

* Bu çalışma, Trakya Üniversitesi tarafından 6-8 Kasım 2019 tarihinde gerçekleştirilen "23. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulmuş ancak yayınlanmamıştır.

* This study was presented at the 23rd International Symposium on Medieval and Turkish Period Excavations and Research in Art History organized by Trakya University in Edirne on 6-8 November 2019 and has not been published before.

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1647-7252> ♦ E-mail: elatas@sakarya.edu.tr

ABSTRACT

Culture is described as “components of thoughts and works of a society or community”. In Anatolia, which has hosted many communities, it is possible to encounter intangible and tangible cultural heritage elements.

Handicrafts, which are among the essential elements of our material culture, are defined as works of art with a use-value and aesthetic appearance. These artefacts, which come into existence due to making identifiable materials such as wood, metal, leather, reed, soil, animal, and vegetable fiber, which have no shape, with the help of various tools, supply the material-based needs of people. These productions, which require experience, talent, and manual dexterity, are produced by skilled masters who learn and teach art and constitute material cultural assets.

The production methods taught by master to apprentice, by father to son, by grandparents to grandchildren became traditional over time and various handicraft branches such as carving, inlay making, cradle making, tanning, quilt making, carpet making, felt making, madder making, weaving, knife making, tile making, etc. have emerged. These material productions constitute the cultural heritage of the region in which they are produced.

Sakarya is one of the centers where handicraft-based productions in Anatolia are carried out. It is known that the settlement of Sakarya, located northeast of Marmara and named after the river in the area, had started with Hittites before the Common Era and was dwelled in respectively by Phrygians, Lydians, and Bithynians. In the Common Era, Roman, Seljuk, Byzantion, and Ottoman domination is observed in the region.

The region, known as a Turkmenian village named “Ada” (Island) in the Orhan Gazi period, was initially established as a marketplace and grown into an ever-developing central by its geographical location, climate, and fertile soil lands. By the end of the 1800s, with the immigration starting from Balkans and Caucasia, the region is dwelled in by members of different cultures, a cosmopolitan environment has occurred, and cultural diversity has consisted. In Sakarya, dwelled by various communities in different eras, the public has engaged in agriculture and stockbreeding and has continued their previous handicrafts in the region they migrated and ensured handicrafts such as pottery, quilting, comb making, coppersmithing.

The aim of this study, evaluated within the scope of Sakarya’s cultural heritage; is to introduce wood, vegetable and animal fibres, soil, metal handicrafts and artisans. In this context, making field researches in Sakarya and its surroundings, taking photographs of the identified handicrafts and recording them, interviewing the artisans and filling in the information slips constitute the method followed. It is understood that handicrafts, which are among the cultural heritage values of Sakarya, are under risk of extinction, as in many regions of Anatolia.

Keywords: *Cultural heritage, material culture, Sakarya, handicrafts, artisans.*

Giriş

Kültür, herhangi bir millete, sınıfa ya da boya mahsus olan maddi ve manevi eserler bütünüdür¹. Söz konusu yaratılar; anıtları, abideleri, sit alanlarını, sözlü gelenekleri, gösteri sanatlarını, toplumsal ritüelleri, doğa - evrenle ilgili uygulamaları ve el sanatları gibi dinamik yaratıları kapsar². Bunları korumak, gelecek nesillere aktarmak için dinamik ve durağan özellikleri birlikte değerlendirmek, bunun için de stratejiler geliştirmek gereklidir³.

Çok sayıda kültüre ev sahipliği yapmış olan Anadolu topraklarında, farklı kültürel miras unsurları ile karşılaşmak mümkündür. Bu alanların önemli bir grubunu el sanatları oluşturmaktadır.

Maddi kültürümüzün önemli unsurları arasında yer alan el sanatları, kullanım değeri olan estetik görünümlü sanat eserleri olarak tanımlanır. 20. yüzyılın ilk yarısında köylü el sanatları, el işleri şeklinde ifade edilen terim, yüzyılın sonunda Geleneksel Türk El Sanatları kavramıyla karşılık bulmuştur. Bu değişimle birlikte dokuma, hat, taş ve ahşap işçilikleri, çini gibi geleneksel Türk sanatlarının yanı sıra günlük ihtiyaçları karşılamak adına el emeğine dayalı olarak uygulanan demircilik, semercilik, dülgerlik, bakırcılık, kalaycılık gibi üretimler de el sanatları başlığı altında değerlendirilmeye başlanmıştır⁴. Herhangi bir şekli olmayan, ağaç, maden, deri, kamyş, toprak, hayvansal ve bitkisel lif gibi malzemelerin, çeşitli alet – edevat yardımı ile işlenerek tanımlanabilir hale getirilmesi sonucunda varlık bulan bu eserler⁵, insanların maddeye dayanan gereksinimlerini karşılamaktadır. El becerisi ile birlikte deneyim ve yetenek isteyen üretimler, sanat öğrenen ve öğreten mahir ustalar tarafından ortaya konmakta ve maddi kültür varlıklarını oluşturmaktadır⁶. Bünyelerinde barındırdıkları teknik ve motifler vesilesi ile yapıldıkları dönemin sosyal, ekonomik, kültürel hayatlarına ışık tutmaları ve dönem zevkini yansıtmaları açısından önem taşıyan el sanatı ürünleri, üretiminin az, yapımının zor olması gibi nedenlerle kıymet arz etmektedir⁷.

Doğal ya da sentetik malzemelerin, çeşitli araçlar ve farklı tekniklerle şekillendirilmesi ile varlık bulan ve Geleneksel Türk El Sanatları başlığı altında değerlendirilen; kaşık, semer, sepet, susak, dokuma, yorgan, çömlek, tarım aletleri, bir kısım kap kaçaklar, fertlerin korunma, beslenme, pişirme, örtünme, taşıma, temizleme, ekme - biçme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretilmişlerdir. Ortaya çıkan ürünler, ilerleyen süreçte birer kazanç kapısı haline gelmiş ve yapımları süreklilik kazanmıştır. Ustadan çırağa, babadan oğula, neneden-dedededen toruna öğretilen üretim

1 TDK, 1988.

2 Oğuz, 2005, 164.

3 Basat, 2013, 62.

4 Öztürk, 2005, 70.

5 Mülayim, 2011, 23.

6 TDK, 1988.

7 Öztürk, 2005, 67-70; Arlı-Ilgaz, 1992, 23; Pamir, 1970, 5; Barışta, 1998, 1; Özbek, 1945, 3.

yöntemleri, zamanla gelenekselleşmiş ve oymacılık, kakmacılık, beşikçilik, debbağlık, yorgancılık, hallaçlık, keçecilik, kökboyacılık, dokumacılık, bıçakçılık, çinicilik, saraçlık... vb gibi el sanatı kolları ortaya çıkmıştır. Söz konusu maddi üretimler, ortaya kondukları bölgenin kültürel mirası arasında yerlerini almışlardır.

Anadolu’da el işçiliğine dayalı üretimlerin gerçekleştirildiği merkezlerden biri Sakarya’dır. Marmara’nın kuzeydoğu bölümünde yer alan ve adını bölgede bulunan nehirde alan ilde yaşamın, milattan önceki süreçte Friglerle başladığı sırasıyla Persler, Makedonlar, Bitinyalılar tarafından mesken tutulduğu bilinmektedir. Miladi süreçte birlikte Roma, Selçuklu, Bizans hâkimiyetleri görülür. VII. yüzyıla kadar küçük bir yerleşim yeri olma özelliğini koruyan bölge, yöre insanının pazar hayatına yönelmeye başlamasıyla gündün güne gelişmiştir⁸.

XIV. yüzyılda, Orhan Gazi döneminde “Ada” adıyla anılan bir Türkmen köyü olarak karşımıza çıkan yerleşke; coğrafi konumu, iklimi, verimli toprakları vesilesi ile ilgi çekmiş ve gelişmeye başlamıştır. Şehrin hızla büyüme sebeplerinden birini aldığı göçler oluşturmaktadır. Kafkasya, Sırbistan, Makedonya, Bulgaristan ve Doğu Karadeniz kıyılarından gelen; Manavlar, Abhazlar, Çerkezler, Gürcüler, Lazlar, Muhacirler (Balkan – Rumeli Türkleri), Boşnaklar, Arnavutlar, Tatarlar bölgeyi mesken edinmişlerdir. Gerçekleşen bu eylem sonucunda kozmopolit bir ortam oluşmuş ve kültürel çeşitlilik kendini göstermiştir⁹. Yöreye yerleşen topluluklar tarım ve hayvancılığın yanı sıra çeşitli el sanatları vasıtası ile geçimlerini sağlamışlardır. Hatta belirli alanlarda maharetlerini ispatlamış olan ustalar, mahir oldukları mesleklere göre iskâna tabi tutulmuşlardır. Bu uygulama, ildeki bazı yerleşim birimlerinin (Tığcılar, Semerciler, Pabuçcular, Hasırcılar, Bakırcılar)¹⁰ yapılan sanatlar doğrultusunda isimlendirilmesini beraberinde getirmiştir.

Uzun yıllar icra edilen bu sanatlar, gelişen sanayinin seri üretime imkân vermesi ile terk edilmeye başlanmış ve pek çoğu yok olma noktasına gelmiştir. Her biri nerdeyse bir elin parmağını geçmeyen el sanatı ustası tarafından sürdürülen; bastonculuk, kaşıkçılık, semercilik, sepetçilik, süpürgecilik, susakçılık, bez dokumacılığı, yorgancılık, çömlekçilik gibi geleneksel el sanatları, Sakarya’nın kültürel miras değerlerindedir.

İlin kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel el sanatlarını, yapımında kullanılan hammaddeye göre şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Hammaddesi Ahşap Olan El Sanatları

Ağaçtan, tahtadan yapılmış malzeme anlamına gelen ahşap¹¹, ulaşımının rahat ve işlenmesinin kolay olması gibi nedenlerle insanlar tarafından değerlendirilen unsurlar arasında yer almıştır. Mimari eserlerin çeşitli birimlerinde ve günlük hayatta kullanılan bazı eşyalarda ahşaptan yararlanıldığı bilinmektedir. Ceviz, elma, armut, sedir, abanoz,

8 Taşdelen, 2005, 833, 834.

9 Selvi, 2005, 450.

10 Taşdelen, 2005, 834.

11 TDK, 1988.

gül, şimşir, kiraz, kavak gibi ağaç türleri oyma, kakma, tarsi, künde-kari, kafes, kazıma¹² gibi tekniklerle işlenerek, işlevsel hale getirilir. Anadolu'da iklim yapısının elverişli olması sebebiyle ahşabın değerlendirildiği merkezlerden biri de Sakarya'dır. Malzeme sıkıntısının olmaması bastonculuk, kaşıkçılık, tarakçılık, semercilik¹³ gibi ahşaba dayalı el sanatı üretimlerinin gelişmesine imkân vermiştir.

Bastonculuk

Baston, yürürken dayanmak, destek almak için kullanılan değnektir. Uzun bir kullanım geçmişine sahip bastonun, bugün Anadolu'daki başlıca üretim merkezleri Bitlis – Ahlât ve Zonguldak – Devrek'tir¹⁴. Her iki merkez de bastonlarıyla tanınmıştır.

Kaynaklarda, baston yapımının Sakarya'nın Akyazı, Taraklı, Erenler ilçelerinde gerçekleştirildiği belirtilmekle birlikte yapmış olduğumuz alan araştırmasında yalnızca Erenler ilçesi Kayalar Memduhiye Köyü'nde ikamet eden, 1931 doğumlu Nihat Çakiner tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Kökeni Erzurum'a dayanan ve aslında bir iş adamı olan Nihat Bey, dinlenmek amacıyla İstanbul'dan Erenler ilçesindeki evine geldiği bir gün eşi ile yürüyüşe çıkmış ve o esnada köpek saldırısına maruz kalmıştır. Bu tehlikeli durumu yerde bulduğu bir ağaç dalı vesilesi ile bertaraf edince, insanların korunmak için bu tarz nesnelere ihtiyacı olduğu fikrine hâsıl olmuş ve baston üretmeye karar vermiştir. Önceleri eşe dosta hediye etmek amacını güderek, evinin yanında kurduğu atölyede baston yapmaya başlayan usta, ilerleyen süreçte bunu meslek edinmiş ve 40 yıldır bu sanata aşkla gönül verdiğini beyan etmiştir.

Baş, gövde ve pabuç kısımlarının geçme tekniğiyle birleştirilmesi sonucunda ortaya koyduğu bastonların yapımı, belirli aşamalar içerir. Malzeme olarak gül, kiraz, elma, abanoz, kızılıçık, ceviz ağaçlarından istifade etmekte bunları yapacağı ürüne göre kesmektedir¹⁵. Kestiği parça üzerinde rahat çalışabilmek için öncelikle bunu mengine de sıkıştırmakta ve ardından desen çizimine geçmektedir. Kurşun kalemlerle çizilen desenler, ucu keskin çelik kalemler vasıtasıyla oyulur. Bu işlemin ardından oluşan pürüzler eğyle temizlenir, kalan izlerin üzerinden sistire ve zımpara geçilerek yüzeyin iyice pürüzsüzleşmesi sağlanır. Baş kısmının biçimlendirilmesinde de aynı aletlerden istifade edilir. Kurt, at, balık, kartal, topuz, kuş, silah, halka formlarında tasarlanan başlıklar birer sanat eseri boyutundadır. Boyları yaklaşık 110 cm. olan bastonlarda kullandığı desenleri rüyasında gördüğünü ve sabah kalkınca bunları ahşaba aktardığını, baş ve uç kısımlarına genellikle aynı desenleri uyguladığını, gövdede de ise birbirinden farklı motiflere yer verdiğini belirtmiştir. Desenleme işinin bitmesiyle bir hafta sürecek boyama işlemine geçilir.

12 Bozer, 2015, 533.

13 Tuna ve Akçakoyunluoğlu, 2004, 192-193.

14 Hatipoğlu, 2013, 563; Teke-Çalışkan, 2018, 95.

15 Eriş, 2013, 133.

Fot. 1: Nihat Çakiner, desenleme, kuş formu başlık.

Bir bastonu yaklaşık bir ayda tamamladığını belirten Nihat Çakiner'i diğer üreticilerden ayıran en önemli özelliği tasarladığı bastonların çift fonksiyonlu olmasıdır. Bıçaklı, çakmaklı, fenerli, ağızlıklı, pusulalı, saatli, bayraklı gibi birden fazla amaca hizmet eden bastonlarına imza olarak teke tırnağı eklemektedir. Sakarya'nın tek baston ustası olan Çakiner, baston üretiminin sabır gerektiren zahmetli bir iş olduğunu, getirisinin az olması sebebi ile gençlerin bu mesleğe ilgi duymadıklarını ve alana yönelmediklerini beyan etmiştir.

Kaşıklık

Sakarya'da ahşabın şekillendirilmesi ile üretilen bir gereç de kaşıktır. Sap ve ağızlık kısımlarından oluşan ve sofraya aracı olarak karşımıza çıkan kaşık, yemek yemeye yarar. Anadolu'da Trabzon Köprübaşı, Antalya Akseki, Kastamonu Şenpazar ilçelerinin¹⁶ yanı sıra yüzyılı aşkın süredir geleneksel yöntemlerle kaşık üretilen merkezlerden biri de Sakarya'dır. Taraklı ilçesine bağlı Alballar, Kemaller, Esenyurt ve Uğurlu köylerinde, evlerin hemen yanında tek kişinin çalışabileceği şekilde inşa edilen ve Kaşık Evi olarak adlandırılan küçük mekânlarda üretim az da olsa devam etmektedir.

Alballar köyünde yaşayan 1943 doğumlu Fazlı Kurt, kaşıklıkta kendine meslek edinmiştir. Kaşık yapmayı dedesinin babasına, babasını da kendisine öğrettiğini ve 13 yaşından beri kaşık ürettiğini belirtmiştir. Eskiden köyde bulunan altmış beş hanenin, her haneden üç kişi olmak koşuluyla tamamının, özellikle soğuk mevsimlerde, kaşık ürettiğini ancak günümüzde getirisinin az, ağacın pahalı ve üretimin zahmetli olması gibi nedenlerle beş haneye düştüğünü ifade etmiştir.

Kaşık üretiminde, geçmişte, sağlam olması sebebi ile özellikle şimşir ağacının kullanıldığını, ancak pahalı ve ulaşımının zor olması sebebiyle günümüzde bunun yerini kayın ağacının aldığını belirtmiştir. Üretimde kullanılacak ağaçlar, ortaya konacak ürünlerin sağlam olması için öncelikle güneşte kurutma işlemine tabi tutulmaktadır. Üretimin ilk safhasını ağacın, tomsak halinde kesilmesi oluşturur. Bu parça, nacakla şekillendirilerek kaşık formuna sokulur. Taslama olarak adlandırılan bu safhanın ardından iğnek denilen ikinci basamağa geçilir. Kaşığın, ağızlık ve sap kısımları yine nacak yardımıyla belirginleştirilir. Yapılan taslak işlenmesinin kolay olması için tekrar iletme

16 Çavuş, 2014, 423.

ve tez adı verilen kütük üzerinde şekillendirilmektedir. Tezdeki oyuğa sabitlenen taslağın ağız kısmı keserle oyulur. Bu işleme keserlek denir. Daha sonra bıçak yardımı ile sap ve ağızlık kısımlarının arkası düzeltilir. Düzeltme işleminden sonra iğdi adı verilen bıçakla ağızlığın içinde kalan izleri yok etmek için yalıklama yapılır. Ardından törpü ile kaşığın dış kısmının düzeltilmesi ve bıçak izlerinin yok edilmesi gerçekleştirilir. Son aşamayı ise yüzeyi düzleştirmek gerçekleştirilen zımparalama oluşturur. Bunun için yün ve keçeden istifade edilir.

Fot. 2: Fazlı Kurt, tez üzerinde nacakla şekillendirme.

Yapım aşaması tamamlanan kaşıklar, belirli aralıklarla yağlanarak sağlımlıkları artırılır. Yağlama işlemi özellikle bahar aylarında gerçekleştirilir. Yağlanan eserler, tahta tezgâhlarda kurutulmaya bırakılır. Kaşık üretimini erkekler gerçekleştirirken yağlama ve desenleme işlemleri, kadınlar tarafından gerçekleştirilir.

Bu işlemler sonucunda ortaya çıkan ürünler ebatlarına ve kullanım amaçlarına göre mama kaşığı, yemek kaşığı, kepçe¹⁷ gibi isimler alır. Geçmişte sadece kaşık üretimin yapıldığı yörede, ihtiyaçların çeşitlenmesi ve daha fazla gelir elde etmek gibi amaçlarla nihale, maşa, çerezlik, tepsi gibi farklı ahşap ürünler de üretilmeye başlanmıştır. Ancak bu ürünler önceden olduğu gibi elde değil torna tezgâhlarında seri üretim şeklinde kendini göstermekte bu da el emeğine dayalı üretimin kaybolmaya olmaya yüz tuttuğunu kanıtlamaktadır.

Tarakçılık

Taranmak için kullanılan tarak, tarih öncesinden beri kullanılmış ve yapımında farklı malzemelerden yararlanılmıştır. Sakarya'nın Taraklı ilçesinde geçmişte şimşir, gürgen, armut ve iyi cins ceviz ağacından taraklar yapıldığı, sağlamlığından dolayı en

17 Çoruhlu, 2005, 1099.

çok şimşir ağacının tercih edildiği hatta ilçenin adının da yapılan bu üretim doğrultusunda verildiğine dair bilgiler¹⁸ mevcuttur. Belirli bir süre üretilmediği bilinen Taraklı tarakları, günümüzde yeniden ortaya konmaya başlanmıştır.

Taraklı'nın son tarak ustası, 1942 doğumlu Sami Yıldız'dır. Henüz ilkokul çağında iken kaşık üreticisi olan babasının yanında çırak olarak çalışmaya başlamıştır. Ondan öğrendiği tekniklerle ilk olarak kaşık üretmiştir. Daha sonra kepçe, kâse, tarak gibi farklı amaçlara hizmet eden ahşap eserler yapmayı öğrenmiş ve ürün yelpazesini genişletmiştir.

Fot. 3: Sami Yıldız, tarak yapımı

Taraklı kaşıklarının yapımında şimşir ağacından istifade edilmektedir. Artvin, Sakarya-Akyazı ve yol kenarındaki çıkmalardan temin edilen malzeme, tomsak haline getirildikten sonra yapılacak eserin boyutuna göre 10-30 cm. arasında değişen ölçülerde kesilir. Kesim işleminin ardından, suda bekletilerek yumuşaması sağlanır. İşlenmeye hazır hale gelince çeşitli araçlar yardımıyla elde şekillendirilmeye başlanır. Yapımı bir saat süren tarakların, saçı güçlendirdiği ve sedef hastalığını önlediği belirtilmiştir.

Semercilik

Makas, bıçkı, kütük, çuvaldız, tokmak, kerpeten gibi araçlar ve deri, keten bezi, kamyş, saman ve ana malzeme olarak ahşabın kullanılması ile yapılan bir diğer sanat kolu semerciliktir. Semer, at, katır gibi hayvanların sırtına yerleştirilerek üzerine binilen ya da yük bağlanan, iskeleti ağaçtan olan yastıktır.¹⁹

18 Sakarya Muhtarlar Derneği, 2004, 2-7.

19 TDK, 1988.

Sakarya'da dağ köylerinin olması ve burada yaşayan insanların geçmişte yaylak kışlak hayatını tercih etmeleri, göç sırasında katır, eşek gibi hayvanlardan istifade etmelerini gerektirmiştir. Bu süreçte kullanacakları eşyaları da at arabası veya direk hayvanın üstüne yükleyerek taşımışlardır. Taşıma işlemi sırasında hayvanın zarar görmesini en aza indirmek amacıyla de semerden istifade edilmiştir.

Fot. 4: Mustafa Karatepe, İbrahim Turoğlu

İlin Geyve ilçesinden 1954 doğumlu Mustafa Karatepe ve Taraklı'da ikamet eden 1934 doğumlu İbrahim Turoğlu semerciliği kendine meslek edinmiş ustalardır. Mustafa Bey on sekiz yaşında iken Alper ustanın, İbrahim Bey ise Hasan Çevik isimli zanaatkârın yanına ilkokulu bitirir bitirmez çırac olarak verilmiştir.

Fot. 5: Semer iskeleti/kasnak, karakofa sıkıştırma, semer.

Her ikisinin de semer üretiminde kullandıkları yöntem, teknik ve malzemeler aynıdır. Semer yapımında, Dereiçi köyünden temin edilen kayın ya da gökçe ağaçları kullanılır. Atölye ortamında, ön ve arka kısımdakiler dik ve kaburgaları oluşturacaklar bölümler yatık olacak şekilde biçimlendirilir. Bunların oyuğu demiri ile açılan delikler vasıtasıyla birbirine geçmesiyle ana iskelet yani kasnak kısmı oluşturulur. Daha sonra Kavaklı köyündeki dere kenarlarından temin edilen ve kasnağın çevresine dolgu yapmak için kullanılacak karakofa adlı kamışlar, deste haline getirilir ve boyları bıçkı adı verilen

keskin araçla eşitlenir. Bu kamış türü, hayvanın terini çekme özelliğine sahip olması sebebi ile tercih edilmektedir. Eşitleme işleminin ardından kasnak karakofa ile dolgulanır, keten bezle kaplanarak, kındap adı verilen iple çuvaldız yardımıyla dikilir. Bu işlemlerin ardından kamışların yerine oturması için demir tokmakla sıkıştırma işlemi gerçekleştirilir. Ana iskeleti hazır hale gelen semere, keçe sarılır ve üstüne sathıyan geçirilir. Son aşamayı ise yüklenen eşyayı sarmak amacı ile kullanılacak kolanların tutturulabilmesi için kocacık çakma işlemi oluşturur. Yapımı tamamlanan semerin, sadece arka kısmına hayvanın nazardan korunması için muska adı verilen yanış işlenir. Tüm bu işlemler, iki günde tamamlanır. Çırak bulunamaması ve taşıma araçlarının değişmesi ile semercilikte kaybolan meslekler arasında yerini almıştır.

Hammaddesi Bitkisel ve Hayvansal Kökenli Olan El Sanatları

İnsanlar hayatı daha yaşanabilir kılmak amacıyla bitkilerden ya da hayvansal atıklardan yararlanarak çeşitli kullanım eşyaları üretmiştir. Üretim yöntemleri kuşaktan kuşağa aktarılmış ve yaygınlık kazanmıştır. Anadolu'nun ana geçim kaynakları arasında tarım ve hayvancılığın olması, malzemeye ulaşımı kolaylaştırmış ve ürün çeşitliliği sağlamıştır. Bitkinin kendisi, sapları ya da tohumları kullanılarak yapılanlar bitkisel ürün kategorisinde, yün ve kıldan yararlanılarak ortaya konanlar ise hammaddesi hayvansal lif olan el sanatları başlığı altında toplanmıştır. Çeşitli teknik ve araçlar yardımı ile şekillendirilen bu malzemelerden sepetler, hasır örtüler, susaklar bitkisel ürün, yün ve kıl gibi malzemeler ise dokuma ve kumaş üretiminde değerlendirilmiştir.

Bitkilerin ve hayvansal liflerin değerlendirildiği merkezlerden biri olan Sakarya'da bu bağlamda sepetçilik, süpürgecilik, susakçılık, dokumacılık gibi el sanatı kollarının olduğu gözlenmektedir.

Sepetçilik

Bitkisel örücülük kapsamında yer alan sepet; kamış, saz kullanılarak yapılan, genellikle sapı olan, içinde çeşitli şeyler taşımaya yarayan araçtır²⁰. Bitki lifleri, kamışlar, ince dallar ve ağaç kabukları sağlam, uzun ömürlü, hafif ve bükülgen materyaller olmaları gibi nedenlerle örücülükte, özellikle sepet yapımında değerlendirilmektedir. İklimin elverişli olması sebebiyle hammadde sıkıntısının yaşanmaması, Akdeniz, Karadeniz Bölgeleri ile Göller Yöresinde sepet örücülüğünün devam ettirilmesini ve günlük hayatta taşıma, saklama gibi ihtiyaçlar için örülüp kullanılmasını sağlamıştır²¹.

Karadeniz ve Marmara bölgelerinin iklimlerinin etkisinde olması sebebiyle bitki örtüsü açısından zengin olan Sakarya'da kayın, gürgen, kestane, kavak, ihlamur, meşe, akçağaç, dişbudak, kızılğaç iğne yapraklı ağaçlar yetişmektedir²². Bunlar arasında yer alan kestane ağacından yararlanılarak yapılan eşyaların bir grubunu sepetler oluşturmaktadır.

20 Parlatur ve dğr., 1988, 1941.

21 Taş, 2015, 180.

22 Tuncel, 2005, 4.

Hammaddesi bitkisel liflerle oluşturulan ürünler arasında yer alan sepet örücülüğünün iki yüzyıla yakın süredir, Kaynarca ilçesi Topçular köyünde gerçekleştirildiği görülmektedir. Geçmişte köyün temel geçim kaynağını oluşturan ve nerdeyse her hanede yapılan sepet örücülüğü günümüzde beş usta tarafından gerçekleştirilmektedir.

Sedat Çalgıcı, Recep Koç, Recai Uz, Şahab Ülgen, Harun Varol yaşları kırk beş – altmış arasında değişen sepet ustalarıdır. Örücülüğü atalarından öğrenen zanaatkârlarımız, hayatlarını idame ettirmek ve yan gelir olması adına bu mesleği devam ettirmektedirler.

Fot. 6: Sedat Çalgıcı, sepet parçalarının hazırlanması.

Sepet üretiminin oldukça zahmetli ve getirisinin az olması gibi nedenler ile kaybolmakta olduğunu, gençlerin bu sebeple sepet örücülüğüne yanaşmadıklarını ve civarda bulunan fabrikalarda işçi olarak çalışmayı tercih ettiklerini söylemişlerdir.

Verimli topraklara sahip olan ilde her türlü meyve – sebze yetişmekte ve bunlar plastik kovalar, bidonlar, çuvallar üretilmeden önce tamamen kas gücüyle, el emeğine dayalı olarak yapılan ve çit adı verilen sepetlerde taşınmakta idi. Sepetlerin malzemesini, Cebeci, Kefken, Bağıranlı gibi merkezlerden getirilen kestane ve fındık ağaçları oluşturmaktadır. Sepet yapımında keser ve bıçak gibi araçlar kullanılmaktadır. Öncelikle 2 m. boyunda kesilen kestane ağacı bıçak ile 2 mm. kalınlığında on iki parçaya ayrılır. Bu parçalar, yıldız formunda yani çapraz bir şekilde üst üste dizilir. Daha sonra astar adı verilen dip kısmının örülmesine başlanır. Yani sepeti örmeye tabandan başlanır. Tabanın tamamlanmasının ardından beyazyağı tekniği kullanılarak ortaya çıkarılan gövde kısmı örülür. Bu kısımda malzeme, akça ağaç da olabilmektedir. Gövde kısmı, fındık ağacından yapılan kasmağa sarılarak sonlandırılır. Kullanılacak alana, taşınacak malzemeye göre yine fındık ya da akça ağaçtan yapılan kulp ya da sap kısımları eklenerek sepetin yapımı tamamlanır. Ebatları farklı olan ürünler; saman küfesi, salaş küfesi, tezek küfesi, çamaşır sepeti, fındık sepeti, meyve – sebze sepeti şeklinde sınıflandırılır.

Fot. 7: Taban örme, küfeler.

Kendi tabirleriyle “hayatlarının küfeden geçtiğini” söyleyen ustalarımız günde iki sepet ördüklerini, buna sebep olarak da el örgüsü sepetlere rağbetin azalmasını göstermişlerdir. Yapılacak çeşitli düzenlemelerin, üretimlerini, verimli yönde etkileyeceğini aksi durumda geleneksel el sanatlarımız arasında yer alan sepet örücülüğünün en fazla beş sene içerisinde sonlanacağını belirtmişlerdir.

Hasırcılık

Hasır, herhangi bir mekânın tabanını ya da tavanını örtmek amacıyla saz, kabuk, yaprak gibi bitkilerin örülmesi suretiyle meydana getirilen bir çeşit örtüdür²³. Tamamen organik maddelerin kullanılmasıyla yapılan hasır örgüler, insanların ilk kültürel gelişmeleri arasındadır²⁴ ve bitkisel örücülüğün yaygın alanlarından birini oluşturur. Hasır ören kişiler hasırcı²⁵ olarak adlandırılmış ve uygulanan iş zamanla bir el sanatına dönüşmüştür.

Kullanılan tekniklerin benzer olmasından dolayı dokumacılığa paralel gelişim çizgisi gösteren hasır örücülüğü, Anadolu topraklarının üçte birinde gerçekleştirilmektedir. Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Denizli, Edirne, Eskişehir, Hatay, İzmir, Manisa, Samsun, Tokat, Trabzon, Uşak²⁶ gibi tatlı su kaynaklarının olduğu merkezlerde tahıl sapları, hasır otları, buğday sapları ve sazlık otlarından yararlanılarak yapılan hasırlarla karşılaşmak mümkündür.

Hasır örücülüğünün 1970’li yıllara kadar gerçekleştirildiği merkezlerden biri de Sakarya’dır. Şehirde, hasır örücülüğünün yaygın olması sebebiyle bir mahalle Hasırcılar olarak isimlendirilmiştir. Özellikle Roman vatandaşlar tarafından gerçekleştirilen hasır

23 TDK, 1988.

24 Ögel, 1978, 191.

25 TDK, 1988.

26 Anonim, 2012.

örmede kullanılan malzeme, Sapanca ve Poyrazlar Gölü civarındaki sazlıklardan ve yine yörede yetişen mısırların saplarından temin edilirdi. Sazlık otu olarak isimlendirilen kamışlar, ilk olarak, yüzeylerinde mevcut olan kirlerden arındırılma işlemine tabi tutulur ve ardından dış kabukları soyulurdu. Deste haline getirilen otların uç kısımları bıçkı yardımıyla kesilerek eşitlenmekte, kabukları soyulmakta ve atkı ipi olarak kullanılmak üzere ayrılmaktadır. İç kısım yani öz ise çözüğü olarak değerlendirilmiştir. Örne işlemine geçilmeden önce her ikisi unsur da taraktan geçirilerek düzleştirilir, yarı yatık ahşap tezgâha çözüğü olarak çekilir ve bezayağı teknikli hasırlar ortaya çıkarılırdı. Halı yerine kullanılacağı için kalın olmasına dikkat edilir, otlar herhangi bir dövme işlemine tabi tutulmazdı. Namazlık (seccade) olarak kullanılacaklar ise mısır saplarının dövülüp, ince teller haline getirilerek kenetlenmesi suretiyle meydana getirilirdi.

Nihat Yılmaz, hasır otu ve mısır saplarının yumuşak olması gibi nedenlerle tercih edildiklerini ve eskiden Sakarya'da bulunan camilerde hasır üzerinde namaz kılındığını, her evde yaygı olarak hasıra yer verildiğini, yanı sıra bağ bahçede hasır üzerine oturulduğunu ancak kilim, halı gibi yaygıların kullanımının yaygınlaşması ile hasır örücülüğünün kaybolduğunu belirtmiştir.

Süpürgecilik

Yaşanılan ortamın temiz olması sağlık açısından önem taşır. Temizlik yapmak için fırça, paspas ve çeşitli dezenfektan ürünlerinin yanı sıra ot ya da çalı süpürgelerden yararlanılır.

Süpürme işleminde kullanılan bir araç olarak tanımlanan süpürge, bu mesleğe gönül vermiş ustaların ellerinde şekillendirilen otlar ile hayat bulur. Ülkemizde Edirne, Kırklareli, Bursa, Ordu, Bartın, Malatya illerinin yanı sıra Sakarya çalı süpürge üretiminin gerçekleştirildiği önemli merkezlerden biridir.

Süpürge yapımında, nisan ayında ekilen süpürge tohumunun, beş aylık süreç sonunda hasat edilmesi ile elde edilen otlar kullanılır. Toplanan otlar kurumaya bırakılarak, asıl rengini alması sağlanır ve ardından tarama işlemi gerçekleştirilir. Bu uygulamanın ardından ikinci bir kurutma işlemi için otlar tekrar toprağa yayılır. Kuruyan otlar, uygun uzunlukta kesilerek tohum ve yaprak şeklinde ayıklanır, 8 – 10 kiloluk balyalar halinde bağlanır ve açık arttırma usulü ile Sakarya Ticaret Borsası'nda satışa sunulur.

Fot. 8: Hasır seccade, Akçakaya köyü-Sakarya.

Üretimde değerlendirilecek otlar, yalak adı verilen kabın içinde ıslatılır. İşlemin ardından neminin alınması için 20 – 30 dakika bekletilir. Daha sonra kükürt sandığının etrafına, saplari aşağıda olacak şekilde dizilir ve üstleri bir örtü ile kapatılır. Sandığın ortasında bulunan çanağın içine konmuş olan kükürt yakılarak, duman çıkması sağlanır. 5 – 6 saat sürecek olan bu uygulama ile süpürge otunun sararması, yumuşaması ve malzemeyi çalışır hale getirmesi amaçlanır.

Üretim için hazır olan otlar, zahireci (ayıklayıcı) tarafından çinek ve tepe kısımlarında kullanılacaklar şeklinde ayrılır ve şekle sokulmaları için taslakçıya verilir. Çinek yani süpürge için etek kısmını oluşturacak parçaları eline alana taslakçı, aralarına hurda koyduğu otları destelemeye başlar. Taslak halini alan otlar, tepeciye teslim edilir. Tepe sıkma işlemini uygulayacak tepeci, taslağın başındaki fazlalıkları keser ve tepe çevirme işlemini gerçekleştirir. Bu işlem sırasında ayakçak adı verilen, ahşap aksamli bir aletten istifade edilir. Ayakçağa gerilmiş çelik tel yardımıyla tepe kısmı, sıkıştırılır. Bundan sonra çatallama denilen ayırım işine geçilir ve süpürge için sağlamlığı artırılır. Çatallanan süpürgeler, falaka adı verilen aletle iyice sıkıştırılır ve iple dikilir. El emeğine dayalı olarak ortaya konan Sakarya süpürgelerini öteki yörelerde üretilenlerden ayıran en önemli özelliği, yüzeyine beş sıra dikişin atılmasıdır. Dikiş işlemi tamamlanan süpürgelerin uçları, kırkım makasıyla kesilerek düzleştirilir. Bu aşamaların sonunda çalı süpürge, kullanıma hazır hale gelir. Geleneksel süpürgelerin yanı sıra yöredeki genç kızların, çeyizlerinde, ot süpürge bulundurma âdetinin olması sebebi ile ayna ve çeşitli kumaş parçalarıyla süslenmiş süpürgeler de üretilerek, satışa sunulur.

Fot. 9: Nihat Yılmaz, çatallama, tepe çevirme.

Günümüzde Sakarya Ticaret Borsası'nda ve bazı evlerin alt katlarında yer alan atölyelerde, yaşları elli – yetmiş arasında değişen ustalar tarafından süpürge üretimi devam ettirilmektedir. Sanatın sürdürülebilir olması adına coğrafi işaret belgesi alınmıştır. Ustalarımız, yöre süpürgesini, Ülkemiz ve dünyada tanınır hale getirmek için çabalamakta, çeşitli fuarlara katılmaktadır. Zanaatkar Nihat Yılmaz'ın "süpürge için insana değdi mi, o mesleği ölmeden bırakamaz" şeklindeki beyanı el yapımı süpürge üretimine gönülden bağlılığını sergilemektedir.

Susakçılık

Farklı bölgelerde kernip – kernep olarak da adlandırılan susak, su kabağının şekillendirilmesi suretiyle yapılan bir tür kaptır²⁷. Banyo yaparken veya ölüyü yıkarken suyu dökmek, dut kaynatırken karıştırmak, herhangi bir ürünü tartmak veya çekirdekleriyle birlikte kurutularak bebek çingırağı yapmak gibi farklı amaçlara hizmet eden bu bitki, az da olsa ülkemizin bazı yerleşim yerlerinde kullanılmaktadır. Sakarya’da su kabağının şekillendirilmesiyle yapılan susakların geçmişte özellikle ölü yıkama işleminde su kabı olarak kullanıldığı ve neredeyse her evde olduğu tespit edilmiştir.

Fot. 10: Ölçü aleti ve kepçe olarak susak, Pamukova, Hendek- Sakarya.

Günümüzde, su kabağının, daha çok çağdaş tasarımlar şeklinde değerlendirildiği görülür. Aslen Osmaniyeli olan ve Sakarya’da yaşayan 1970 doğumlu Harun Akkoç, emekli olduktan sonra çocukluğunda yaşadığı köyde gördüğü ve yukarıda saydığımız amaçlar doğrultusunda kullanılan susakları, farklı formlara sokarak değerlendirmeye karar verdiğini belirtmiştir. İlk önceleri hobi olarak başladığı bu uğraşı, ilerleyen süreçte meslek edinmiştir.

Sakarya’nın Alandüzü, Kazımpaşa, Akyazı, Kaynarca, Hendek bölgelerinden satın aldığı su kabaklarını birer sanat eserine dönüştüren Akkoç, işleme, su kabağının üstündeki tabakayı telle temizleyerek başlamaktadır. Temizlenen yüzeye şablon yardımı ile desen çizilmekte ve ardından kabağın altı delinerek içindeki çekirdekler boşaltılmaktadır. Çekirdeklerden arındırılan kabağın iç kısmı, yine tel yardımıyla düzleştirilir. Bu aşamaların ardından, yüzeye geçirilen desenin konturları delinir. Geçmişte, ısıtılmış şiş ya da bız yardımı ile gerçekleştirilen delme işlemi, günümüzde dramel makinesiyle yapılır. Desenleme işleminden sonra boyama ve boncukla süsleme işlemleri uygulanarak, ürün tamamlanır.

27 Oğuz, 2008, 261.

Fot. 11:

Harun Akkoç, su kabağından süs eşyası.

Önceleri kepçe, tas ya da ölçü aleti olarak kullanılmak üzere değerlendirilen su kabakları, bugün evleri süsleyen birer obje haline gelmiştir. Avizeler, abajurlar, gece lambaları, süs saksıları süs eşyalarından bazılarıdır.

Dokumacılık

İnsanlar, yaşadıkları mekânları, iklimsel etkilerden korumak, mahremiyet duygusu sebebi ile örtünmek ve yaşam alanlarını güzelleştirmek gibi amaçlarla bitkisel ya da hayvansal liflerden, çeşitli alet ve araçlar kullanarak, yüzeye sahip bez ya da kumaş üretmişlerdir. Ortaya konan bu ürünler, dokuma olarak adlandırılmıştır.²⁸

Dokumalar, kullanılan araç – gerecin farklı olması sebebiyle kirkitli, mekikli ve çarpana olmak üzere üç başlık altında toplanır. Söz konusu teçhizatlar ile gerçekleştirilen dokuma üretimi, Anadolu'nun en eski üretim kollarından birini oluşturur. Pek çok yörede olduğu gibi Sakarya'da da dokuma üretimi karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı'nın erken dönemlerinde bölgeye yerleşen Yörük ve Türkmen grupları tarafından başlatılmış olan dokumacılık faaliyetlerinin kuşaktan kuşağa aktararak günümüze ulaştığı ve Sakarya'nın Taraklı ve Kaynarca ilçelerinde gerçekleştirilen el sanatları arasında yerlerini aldıkları görülür. Bu yörelerde, bez ve kilim dokumacılığı öne çıkan faaliyetler arasındadır ve yapıldıkları yörelerin isimleriyle anılagelmişlerdir.

Taraklı ve Kaynarca Bezleri

Bez; pamuk, keten, ipek gibi iplerin kenetlenmesiyle üretilen bir tür kumaştır. Bu tür dokumalar genel olarak mekikli dokumalar grubunda değerlendirilir. Mekik, dokuma yapılırken atkı ipliğinin sarıldığı ve bunların, çözgü ipleri arasından geçirilmesini

28 Uğurlu, 1997, 467.

kolaylaştıran, iki ucu sivriltilmiş, çoğunlukla ahşap malzemeyle yapılan alettir. Mekik kullanılarak yapılan dokumalar da mekikli dokuma olarak adlandırılır²⁹. Bu tür dokumalarda çözgü ipleri gruplar halinde, “gücü” denilen çerçevelerle yukarıya kaldırılıp indirilirken, arada “ağızlık” olarak adlandırılan açıklıklar meydana gelir ve atkı ipleri mekik yardımıyla bu açıklıklardan geçirilir³⁰.

Sakarya'nın Taraklı ve Kaynarca ilçelerinde mekikli dokumacılığın geleneksel yöntemlerle yapıldığı bilinmektedir. Kadınların elinde hayat bulan bu sanatın, bugün yalnızca Taraklı'da sürdürüldüğü, Kaynarca'da ise son bulunduğu anlaşılmaktadır.

Taraklı'da yaşayan 1981 doğumlu Fatma Korkmaz, Taraklı bezi üreten son ustalarımız arasındadır. Ablasından öğrendiği Taraklı bezi dokumacılığını, geçimini sağlamak amacıyla sürdürmektedir.

Taraklı bezinin malzemesi, pamuktur ve çevre köylerden satın alma yolu ile temin edilir. Bezler, kayın ya da köknar gibi sağlam ağaçlardan yapılan ve düzen adı verilen tezgâhlarda dokunur. Yatay formda olan tezgâh kücü adı verilen ağızlık, tefe denen ve atkı iplerini sıkıştırmaya yarayan ahşap aksam, ipleri sallamak yani gevşetmek amacıyla kullanılan şakira, yapılan dokumanın sarılarak rulo haline gelmesini sağlayan geledir, çözgü iplerinin arasını açmaya yarayan ayakçak ve dokuyucunun oturması için tezgâha bağlı şekilde tasarlanan kötürüm kısımlarından oluşur.

Fot. 12: Fatma Korkmaz, mekik, kücü tarağı.

Tek renkli ya da çok renkli olarak karşımıza çıkan Taraklı bezlerinin genişlikleri 40 – 60 cm. arasında iken uzunlukları değişebilmektedir. Gerektiğinde birbirlerine dikilerek genişlikleri arttırılan bu bezler; çarşaf, yaygı, havlu, namazlık, perde, salon takımı gibi ev ya da don, göğnek, peştamal, fular, ehram gibi giyim eşyaları olarak karşımıza çıkar. Alaca don, duman köyü donu, göklü donu, şahi donu, kuzulu örtü, karalı örtü... vs gibi farklı isimlere sahip yirmi beş türü vardır³¹.

Geçmiş yıllarda Kaynarca ilçesinde de bez dokuma üretiminin yapıldığı ve kullanılan yöntemin, Taraklı ile benzer olduğu bilinmektedir. Kaynarca bezini farklı

29 Aytaç, 1982, 35.

30 Aytaç, 1982, 146.

31 İ. Öztürk ve G. Öztürk, 2019, 1045-1049.

Fot. 13: Sıdıka Derin, Kaynarca, pamuk ve keten malzemeden yapılmış bezler.

kılan malzemesidir. Kalan örnekler üzerinde yapılan incelemeler, yöre bezinin ana malzemesini ketenin oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Kaynarca’da ikamet eden ve bez dokuma üreten 82 yaşındaki Sıdıka Derin, Kaynarca bezinde kullandıkları keteni, kendilerinin yetiştirdiklerini belirtmiştir. Tarladan topladıkları keteni çırpma, yıkama ve tekrar çırpma işlemine tabi tuttuklarını daha sonra iki haftalık bir kurutma işlemine daha tabi tuttuklarını söylemiştir. Sürenin geçmesi ile birlikte keten, mengenede sıkıştırılıp tokmakla dövülmekte ardından özel bir tarakta taranmaktadır. Tarama işlemi tamamlanan keten, çıkırık ve iğ yardımıyla ip haline getirilir. Çözüğü ipinde, ketenin yanı sıra pamuktan üretilen iplerden de istifade edilmektedir. Özellikle çeyizlik eşyaların yapımında kullanılan Kaynarca bezi ile uçkur, köynek (göynek), atlet, don bezi, bürümcük, mahrama, çevre gibi kullanım eşyaları üretildiği kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır³². Bu bezin en önemli özelliği, insan vücudunu yazın serin, kışın sıcak tutmasıdır.

Kilim dokumacılığı

Kilim, çözgü ve atkı iplerinin kirkit yardımıyla kenetlenmesi sonucunda ortaya çıkan, arkası ve önü aynı olan havsız dokumadır³³. Kilim dokumacılığı Anadolu’nun en köklü ve ananevi zanaat kollarındandır. Anadolu topraklarında yaşayan insanların günlük gereksinimleri doğrultusunda kilim ürettikleri bilinmektedir. Dokumacılık zanaatının süreklilik arz etmesinin temel sebebi tarım ve hayvancılığın bu toprakların temel geçim kaynaklarını oluşturması, bu nedenle de malzeme sıkıntısının çekilmemesidir. Bitkisel ve hayvansal lifler kullanılarak ortaya konan kilimler Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray, Antalya, Mersin, Antalya Isparta gibi Yörüklerin yoğun yaşadığı yerleşim merkezlerinde yoğun olarak karşımıza çıkar. Anadolu’nun neredeyse her köşesinde yaşatılan bu kültür ürünü³⁴, özellikle geçimini hayvancılıkla sağlayan topluluklar tarafından hem ihtiyaçları karşılamak hem de ek gelir elde etmek için ortaya konmaktadır.

32 Öztürk, 2020, 123.

33 Uğurlu, 1997b, 1009.

34 Yağan, 1978, 63.

Günlük ihtiyaçların karşılanması adına, geçmişte, kilim dokumacılığının gerçekleştirildiği merkezlerden biri de Sakarya'nın Kaynarca ilçesidir. İlçeye bağlı Uzunalan köyünde ikamet eden 1955 doğumlu Meftune Yiğit önceki yıllarda neredeyse her evde bir halı/kilim ağacı (tezgâh) olduğunu ve köyde yaşayan genç kızların, çeyizleri için kilim dokuduklarını hatta dokumada kullandıkları ipleri, çıkırıkta kendilerinin eğirdiklerini beyan etmiştir.

Kaynarca kilimleri oldukça büyük boyutta, geniş mekânları örtecek şekilde tasarlanmaktadır. Kilim ağacı ya da düzen adı verilen tezgâhlarda dokunurlar. Dokumaların eriş ipi keten, atkı ipi ise koyunyünüdür. Anadolu'nun farklı yörelerinde olduğu gibi doğal ve sentetik boyalarla renklendirilen iplerle³⁵, birbirinden farklı kompozisyonlara sahip kilimler ortaya konmaktadır. Kilimler üzerlerinde yer alan motiflere ve renklere göre daşköprü, yeşilli, kandilli, yenedünya, halı, ağaçlı, parmaklı, çubuklu, sofralı³⁶ olarak isimlendirilmiştir.

Fot. 14: Meftune Yiğit, Sofralı kilim.

Meftune hanım, boş durmamak kendi tabiri ile aylak olmamak için kilim dokuduğunu ve ortaya koyduğu ürünlerde kullandığı renk ve motifler aracılığıyla duygularını ifade etmek istediğini söylemiştir. Çeyiz amaçlı dokunan kilimlerin yanı sıra “Gömülmelik” olarak isimlendirilen yaygıların da dokuduğunu, dokuyan kişinin vefatı halinde buna sarılarak mezarlığa götürüldüğünü, defin işleminin ardından, başkalarının faydalanması için camiye vakfedildiğini ve bu vesile ile ölen kişinin, hayır yapmayı sürdürdüğünü belirtmiştir.

Yorgancılık

Yorgan, örtünmek amacıyla kullanılan içi pamuk, yün gibi malzemeler doldurularak dikilen örtülerdir.³⁷ Bugün kullandığımız türde yorganlar ortaya çıkmadan önce örtünmek için hayvan postlarından ve keçelerden istifade ettiği bilinir. Soğuktan

35 Genç, 2014, 177; Genç, 2017, 104.

36 Çoruhlu, 2006, 114; Öztürk, 2020, 124.

37 TDK, 1988.

korunmak için bunların yetersiz kalması, insanları farklı arayışlara sevk etmiştir. Kumaşlar bir araya getirilip kılıf haline sokulmuş ve daha sonra içleri, hayvansal lif olan yünlerle ya da bitkisel lif olan pamuklarla dolgulanmıştır. Bu durumun sonucunda daha kalın örtünme eşyaları yani yorganlar ortaya çıkmıştır.³⁸ Kökeni Orta Asya'ya dayandırılan yorgan, Anadolu'ya yerleşen toplumlar tarafından üretilmeye devam edilmiştir.³⁹ İlk etapta sadece ihtiyaca yönelik olarak yapılan yorganlar, estetik kaygılar sonucunda süslenmeye başlanmış ve bugünün sanatsal değeri olan yorganlar ortaya çıkmıştır. Trabzon, Rize, Burdur, Konya'nın yanı sıra Sakarya, Anadolu'da yorgan üretiminin sürdürüldüğü merkezlerdendir.

Sakarya merkez, Hendek, Geyve, Akyazı ilçelerinde yorgancılık sanatının sürdürüldüğü görülür. Hasan Kar, Yaşar Baş, İbrahim Asrak, Abdullah Çolak, Hamdi Kılıçarslan, Fahrettin Karabayır, Şerif Bilgiç öne çıkan yorgan ustalarıdır. Ustalarımız yorgan yapımında kumaş, tebeşir, çırpı ipi, pergel, makas, yüksük, cetvel, makine ve kalıp gibi malzeme ve araçlardan yararlanır.

Fot. 15: Hasan Kar, yelpazeli baklava motifli yorgan.

Yorgan yapımına, saten ve pamuk malzemeli iki farklı kumaşın, bir kenarları açık bırakılacak şekilde dikilerek, kılıf haline getirilmesiyle başlanır. Kılıfın içi pamuk, yün veya orlon ile doldurulur. Yün malzeme, Uşak ve Aydın Nazilli'den getirilir. Bunların yanı sıra Van, Hakkâri, Erzurum'dan da temin edilebilmektedir. Doğudan getirilen yünler bütün halinde kesilmeleri sebebi ile daha güzel, kaliteli, uzun ve parlaktır. Bu nedenle pahalıdır ve yapılacak yorganın fiyatını etkileyen önemli bir unsurdur. Yorganın tek ya da çift kişilik olması kullanılacak malzemenin miktarını belirler. Geçmişte hallaç yayı ile kabartma işlemine tabi tutulan yünler, bugün, elektrikle çalışan ve hallaç motoru olarak isimlendirilen makinelerde kabartılır. Kabartma işleminin tamamlanması ile kılıfın açık olan kısmı dikilmekte ve hazırlanan parça, düz bir yere serilerek, sopa ile düzleştirilmektedir. Sopalamanın tamamlanmasının ardından içteki malzemenin

38 Taş, 2015, 182.

39 Duman, 2007, 9.

kaymasını önlemek için teyelleme yapılır. Daha sonra kenar sıraları yani bordürler çekilir. Bordürsüz olan örnekler de mevcuttur. Yüzeze uygulanan bu işlemlerde farklı malzemeli ipler kullanılmaktadır. Yapılacak desenin rengi, kullanılan satene göre belirlenir. Buket lale, kabak çiçeği, serpme lale, kamelya çiçeği, yelpazeli baklava, göbekli orkide, gelin tacı, göbekli menekşe, yonca yaprağı, defne dalı, yıldız, tavus kuşu, çerçevesiz menekşe, uğur yoncasi, bulut, yaban gülü, zincir⁴⁰ olarak adlandırılan motifler kullanılır.

Eskiden yoğun bir şekilde gerçekleştirilen yorgan üretimi, bugün az sayıda usta tarafından sürdürülmektedir. Alaylı olan ustalarımız “yorgan denilip geçiliyor ama yorgan hayatın ta kendisidir” şeklinde açıklamaları ile bu sanatın yaşatılması için açılacak kurslarda eğitim verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. İnsanların, sahip oldukları el yapımı yorganları, atölyelerine getirerek yenileme isteklerinin ve çeyizlerde el yapımı yorgan bulundurma geleneğinin var olmasının, yorgancılık sanatını ayakta tuttuğunu, bu nedenle de bitmeyecek bir meslek olduğunu beyan etmişlerdir.

Hammaddesi Toprak Olan El Sanatları

Toz durumuna gelmiş çeşitli kayaç kırıntıları ve çürümüş organik cisimlerden oluşan toprak, canlılara yaşamlarını sürdürmeleri için sunulmuş doğal bir yaşam alanıdır⁴¹. İnsanlığın yaşamı için ihtiyaç duyduğu her şey toprak tarafından beslenmekle birlikte kullanımı, tarımsal üretimle sınırlı kalmamıştır. Su ile karıştırılarak çamur haline getirilen topraktan, çark ya da kalıp yardımıyla şekillendirilen ve günlük hayatta kullanılan kap kaçaklar üretilmiştir. Su geçirmeyen topraktan yapılan bu ürünler için özellikle killi topraktan istifade edilmiştir. Killi toprak, her yerde bulunabilmesi ve rahatlıkla şekillendirilmesi sebebiyle tercih edilmiştir. Anadolu’yu mesken tutan medeniyetlerin mimari ve diğer alanlarda kullanmak üzere çeşitli araçlar yardımıyla topraktan eşyalar üretmek kullandıkları ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır. Küpler, kandiller, çeşitli süs eşyaları, testiler toprak kullanılarak ortaya konan ürünler arasında sayılabilir.

Çömlekçilik

Hammaddesini toprağın oluşturduğu ürünlerin, kuşaktan kuşağa aktarılan yapım teknikleri ile şekillendirilerek kullanılmaya devam edildiği bilinmektedir. Bugün Anadolu’da Nevşehir, Avanos, Bilecik, Kütahya, Denizli, Eskişehir, Manisa, Bursa, Balıkesir, Menemen’de yaşayan çömlek ustaları, atalarından öğrendikleri geleneksel yöntemlerle hammaddesi toprak olan eşyalar üretmeyi sürdürmektedir.

Düşük ısıda fırınlanan ve sırlanmamış kap kaçak anlamına gelen çömlek/çömlekçilik başlığı altında toplanan bu sanat kolu, Sakarya’nın Adapazarı ilçesinin Dağdibi mahallesinde yaşayan, 1955 doğumlu Muharrem Uluç tarafından yarım asrı aşkın süredir devam ettirilmektedir. Çömlek yapımını, dedesi babası Hasbi Uluç’a öğretmiş, kendisi de oğlu Ümit Uluç’a aktarmıştır. Sakarya’da çömlekçiliği, Yugoslavya’dan göç ederek buraya yerleşen atalarının başlattığını söyleyen usta, geçmişte altmışa çömlek ustasının olduğunu ancak çeyrek asırdır bu işi tek başına sürdürdüğünü dile getirmiştir.

40 Kar, 1995, 55-65.

41 TDK, 1988.

Fot. 16: Muharrem Uluç, çömlek fırını, çömlekler.

Muharrem Usta, çömlek üretmeye, on üç yaşında Adapazarı merkezde başlamış daha sonra Dağdibi'nde yer alan şimdiki atölyesine geçmiştir. İlk olarak tuğla üretmiş, ardından bunlarla çömlek fırınları inşa etmiştir. Ocakların inşasının tamamlanması ile çömlek üretimine başlamıştır.

Ortaya koyduğu eserlerde genellikle yakın çevreden temin ettiği kırmızı özlü, yağlı toprağı kullanmakla birlikte sarımsı renkli topraktan da istifade etmektedir. Bünyesinde çeşitli katkı maddeleri bulunan ve killi toprak grubunda yer alan bu malzemeler, öncelikle ıslatılarak kurumaya bırakılır. Ardından içindeki minerallerin iyice erimesi ve kalan havanın yok edilmesi için yoğrulma işlemine tabi tutulur. Yoğurma işlemi ile iyice incelen harç, işlenmek için hazır gale gelir.

Yapılacak ürünün boyutuna göre topaç (ölçü) olarak tabir ettiği bir parça hamuru, şekillendirmek üzere çarka alır. Çömlekçi çarkı olarak bilinen bu araç kendi eksenini etrafında dönebilen dairesel formda ahşap malzemeli iki yatay yatay aksamın, bir metre yükseklikte silindirik forma sahip bir direk yardımıyla birleştirilmesi ile meydana getirilmiştir. Altta bulunan yatay aksam ayak yardımıyla çevrilir. Bu uygulama üstteki parçayı da harekete geçirir ve buraya alınmış topacın elle şekillendirilmesine başlanır. Şekillendirme sırasında yüzeyin düzgün olması için tarak olarak isimlendirilen ahşap araçtan istifade edilir. Eser birden fazla parçadan oluşacaksa sert ve yumuşak hamur birlikte kullanılır. Sebebi ise sadece sert çamur kullanımının ürünü zayıflatması ve çatlamaya müsait kılmasıdır. Yapımı tamamlanan ürünler, iki ya da üç hafta kurumaya bırakılır. Sürenin dolmasıyla fırında pişirme aşamasına geçilir.

Toprağın kazılması ile iki kat olacak şekilde tasarlanan fırının alt katında ocak, üstünde ise tamamlanmış ürünlerin pişirildiği birim yer alır. Pişirilen ürünlerin sağlam olması için ısının 850° - 900° derece arasında kalmasına dikkat edilir. Çömlek toprağının kararmasını önlemek için sıcaklığın 900° üzerine çıkmamasına özen gösterilir. Pişirim sonucunda kırmızı topraktan yapılan ürünler sarı, sarı topraktan yapılanlar kırmızı renk alır. Bazıları kendi renginde pişirilirken bazıları da seramik boya ile renklendirilir. Önceden sırlı parçalar yani seramik de üretmiş olan Uluç, bugün sadece sırsız ürünler ortaya koymaktadır. Küpler, güveç kapları, bardaklar, testiler, kumbaralar, bahçe süsleri, hayvan formunda çeşitli heykeller, saksılar yapılan ürünler arasındadır.⁴²

42 Eroğlu ve Köktan, 2013, 2-11.

Yörede çömlekçilik alanında faaliyet gösteren son usta olan Muharrem Uluç, mesleğin zahmetli olması sebebi ile rağbet görmediğini ve en fazla on sene sonra kaybolan el sanatları arasında yerini alacağını belirtmiştir.

Hammaddesi Maden Olan El Sanatları

Doğada cevher olarak bulunan demir, bakır, altın, gümüş gibi madenler ateşe tutuldukları zaman yumuşama özelliğine sahip olmaları gibi nedenlerle kullanım eşyalarının yapımında yer almış, bu da hammaddesi maden olan el sanatlarının doğmasını sağlamıştır. Bu sanatlar arasında demircilik, bakırcılık, kalaycılık mevcuttur ve Anadolu'da az da olsa geleneksel yöntemlerle devam ettirilmektedirler.

Demircilik

Erken devirlerde özellikle kesici ve delici aletlerin yapımında değerlendirilen demirin, yerleşik yaşama geçişle birlikte insan hayatının farklı alanlarında kullanım alanı bulduğu görülür. Kapı kilidi, kolu, tokmağı, pencere şebekeleri, korkuluk gibi mimariye; kazma, kürek, saban, diren, pulluk, orak, balta gibi tarıma; üzengi, kaşağı, zikke, nal gibi hayvancılığa dayalı ürünler, demirin işlenmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Yapılan eserlerin kullanım alanlarının bu derece geniş olmasının sonucu olarak önemli sanatlar arasında kendine yer bulan demircilik, aralarında Rize, Samsun, Bitlis, Ankara, Bartın, Bilecik, Gaziantep, Düzce, Antalya, Isparta, Sakarya'nın da yer aldığı otuz iki ilde⁴³ gerçekleştirilmektedir. Sıcak ya da soğuk demircilik şeklinde kendini gösteren bu el sanatı kolunun da gelişen teknoloji karşısında güçlkle ayakta durduğu anlaşılmaktadır.

Fot. 17: Kadir Yüksel, örste demir dövme.

Demircilik sanatının Sakarya'daki son temsilcilerinden biri Geyve'de ikamet eden, 1960 doğumlu Kadir Yüksel'dir. Babası da demirci olan sanatkârimız, mesleğe, on üç yaşında Mehmet Emin isimli ustanın yanına çırak olarak verilerek adım atmıştır. Oğlu Yunus Yüksel ve torunu Enes Yüksel'le sürdürdüğü demirciliği, yaklaşık elli yıldır gerçekleştirmektedir. Sıcak ve soğuk demir işler ortaya koyan usta, demirin sulama işlemi ile çelikleştirilmesini gerçekleştiren tek zanaatkârdır.

43 Anonim, 2012.

Kadir Yüksel, üreteceği malzeme için kullanılacak demiri Adapazarı Sanayi Bölgesi ve çevredeki hurdacıardan temin etmektedir. İşlenecek demir parça, makas vasıtası ile kesilerek kalıplara sokulur ve ocakta yumuşatılır. Ocağı yakmak için kömürden istifade edilir. Ateşin gücü azaldıkça, deri ve ahşap malzemeli, büyük bir körükle ocağa hava üflenmekte ve harlanması sağlanmaktadır. Ergime noktasına ulaşan parça, maşa olarak da bilinen kıskaç yardımıyla ocaktan alınarak, şekillendirilmek üzere örs üzerine getirilmekte ve iki kişi tarafından balyoz ve çekiç yardımıyla dövülmektedir. Dövme işlemi sırasında soğuyan, işlenmesi zorlaşan demir parça, kıskaçla alınarak tekrar ateşe tutulur ve yumuşaması sağlanır. Dövme aşamasında kırılma ve yamulma olmaması için işlenen parçanın her yerinin eşit ölçüde ısınmış olmasına dikkat edilir. Yeniden işlenmeye hazır hale gelen demir, örs üzerine alınarak dövülmeye devam edilir. İşlemin tamamlanmasıyla suya verilen demirin çelikleşmesi sağlanır. Ardından bileme makinesine sokularak ağız kısmı keskinleştirilir ve parlatılır. Tamamlanan unsur üzerindeki pürüzler de eğe yardımıyla giderilir.

Kazma, kürek, saban, diren, pulluk, orak, balta gibi sıcak demir ve ferforje, beşik, masa, sandalye, kapı gibi soğuk demir ürünler, üretimleri arasındadır. Sıcak demircilik yöntemi ile ortaya koyacağı bir ürün için yaklaşık bir saat çalışan Kadir usta, işlerini yetiştirmek için bazen sabahlara kadar çalıştığını belirtmiştir. Oldukça zor bir meslek olan demirciliğin küçümsenmemesi gereken bir sanat olduğunu, devlet tarafından desteklenmesinin ve vergi muafiyetine tabi tutulmalarının mesleğin yaşatılması adına yararlı olacağını dile getirmiştir.

Bakırcılık ve Kalaycılık

Bakır, doğada serbest veya birleşik olarak bulunan, ısı ve elektriği iyi ileten, kolay dövülen ve işlenen bir elementtir.⁴⁴ Bu elementin keşfedilerek işlenmesi insan hayatını kolaylaştırmış ve pek çok alanda değerlendirilmiştir. Bakırın yoğun olarak kullanılması bakırcılık olarak tanınan sanat kolunun doğmasına ortam hazırlamıştır. Nerdeyse her şehrin bir bakırcılar çarşısı vardır. Bunlar arasında Sakarya'yı da saymak mümkündür.

İlin Adapazarı ilçesinde yer alan ve şehrin simgelerinden biri olan Uzunçarşı'da bulunan Bakırcılar sokağında 1970'li yıllara kadar bu sanatın icra edildiği bilinmektedir. Bugün aynı yerde bakırcılık mesleğini, Gaziantep'ten getirdiği bakır işlerini satarak sürdüren ve aslen Adapazarlı olan 1943 doğumlu Özcan Yıldırım, Sakarya'nın önde gelen bakır ustalarından biridir. Mesleğe heves ederek başladığını ve henüz çocuk yaşta bakırcı Cafer Uyan'ın yanına çırak olarak girdiğini beyan etmiştir. Çıraklık döneminin ilk aşamalarında bakır kap-kaçakları yıkamış, üzerlerinde örsle düzeltmeler yapmış daha sonra kalaylamayı öğrenmiştir. Bu eğitim sürecinin ardından bakır işlemeye başlamıştır.

Ortaya koyduğu eserlerde geleneksel yöntemlerden biri olan dövme tekniğini uygulayan usta, üretimde kullanacağı malzemeyi, İstanbul Beyazıt'tan getirmiştir. Ham levha olarak temin edilen bakır, yapılacak eserin ölçüsüne göre kesilir, ateşte ısıtılarak yumuşaması sağlanır. Bu işlem bakırın işlenmesini kolaylaştırmaktadır. Ardından örs üzerine alınarak ahşap tokmak ve narine (çekiç) yardımıyla şekillendirilmeye başlanır. Örsler

44 TDK, 1988.

dip örsü, yan örs, koltuk örsü, omuz örsü olmak üzere çeşitlilik gösterir. Daha sonra farklı ağız genişliklerine sahip çekiçlerle dövme işlemine devam edilerek son vuruşlar gerçekleştirilir. Üründe motife yer verilecek ise kabartma ve kazıma tekniklerinden yararlanır. Tokmak ve çekiç kalemler kullanılarak yapılan desenleme işleminin ardından yüzeyde kalan fazlalıklar eğyle alınır ve son olarak zımpara ile parlatma yapılır.

Tavalar, siniler, kazanlar, sahanlar, leğenler, taslar, güğümler, ibrikler, bakraçlar, cezveler bakırın işlenmesiyle yapılan el sanatı ürünler arasındadır.

Bakırın belirli bir kullanım ömrünün olması sebebiyle zamanla yüzeyinde renk değişimleri meydana gelir. Yeşillenme şeklinde kendini gösteren bu farklılaşma, malzemenin bakıma ihtiyacı olduğunun göstergesidir. Söz konusu durum kalaycılık olarak bilinen sanat kolunun doğmasını sağlamıştır.

Kalay, kolay işlenebilen, yumuşak ve gümüş beyazı renginde bir elementtir. Kullanım alanlardan biri de mutfak eşyalarıdır. Çelikten veya bakırdan yapılan eşyaların yüzeylerini oksitlenmeden korumak ve parlatmak için kullanılır. Özellikle bakırdan yapılan kap kaçaqlarda meydana gelen korozyon, kalayla düzeltilir. Bu mesleği icra eden kişiye kalaycı denir⁴⁵.

Özcan Yıldırım usta bakır işçiliğini aktif olarak yürütmese de kalaycılık mesleğini sürdürmektedir. Sakarya halkı ata yadigârı olan ya da mutfakta, bağda bahçede kullandıkları bakır eşyaları dönem dönem kendisine getirmekte ve kalaylanmasını istemektedir. Bu da kalaycılığı ayakta tutmaktadır. İşini, evinin altındaki küçük atölyede gerçekleştirir. Rengi değişen bakır malzeme öncelikle kostikleme işlemine tabi tutulur. Bu uygulama, bakır yüzeyin yakılarak kayganlık kazanmasını sağlar. Kostikleme, kısıkaç ucuna tutturulan bez yardımıyla yapılır. İşlemin tamamlanmasının ardından eşya, kuma alınarak arındırılır ve yüzeyinin iyice pürüzsüzleşmesi sağlanır. Kumlama işleminin bitmesiyle ince, yumuşak bir çubuk halinde olan kalay, yüksek ateşe tutulan bakır eşya üzerinde gezdirilerek eritilir ve küçük bir pamuk parçasıyla tüm yüzeye dağıtılarak, yapışması sağlanır. Bu aşamaların ardından bakır eşya, yenilenmiş olarak ilk günkü haline döner.

Görüldüğü üzere bakırcılık ve kalaycılık birbirini tamamlayan iki sanat koludur. Oksitlenmiş bakır eşya kalaylanmaz ise kullanan kişileri zehirler. Bunun önüne geçmek amacıyla ile senede bir ya da iki defa kalaylamanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Her iki el sanatını oğlu Ömer Yıldırım'a öğreterek, söz konusu sanatların bir kuşak daha sürdürülmesine katkıda bulunmuştur.

Fot. 18: Özcan Yıldırım, korozyona uğramış bakır kap kaçaqlar.

45 TDK, 1988.

Hammaddesi Deri Olan El Sanatları

Önemli el sanatı kollarının bir grubunu da hammadde olarak derinin kullanılması ile yapılanlar oluşturur. Dana, manda, koyun, oğlak, keçi gibi hayvan postlarının, çeşitli araç ve malzeme yardımıyla işlenmesi ile elde edilen deriden; yemeni, çarık, mesh, ayakkabı, kemer, başlık gibi eşyalar üretilir. İstanbul, Ankara, Edirne, Bursa, Diyarbakır, Kastamonu, Kayseri, Konya, Manisa gibi merkezlerin Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti zamanlarında önemli deri işleme merkezleri olduğu ve buralarda üretilen deri mamullerin pek çok ülkeden alıcı bulunduğu bilinmektedir⁴⁶.

Sağlam bir malzeme olması sebebi ile her devirde tercih edilen deri, günümüzde de geniş bir kullanım alanına sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde belirtilen merkezlere ek olarak Amasya, Bolu, Aydın, Muğla, Şırnak, Bingöl, Niğde, İzmir, Samsun gibi iller de dericilik alanındaki faaliyetleri ile varlık göstermektedir. Deriye dayalı üretimin Sakarya'da da sürdürüldüğü mesh ve ayakkabı/pabuç gibi el işçiliğine dayalı ürünler ortaya konduğu tespit edilmiştir.

Mesh yapımı

İslam'ın şartlarından biri olan namaz farızasını yerine getirmenin ilk şartı, abdest almaktır. Su ile yapılan bu işlem suyun bulunmadığı yerlerde teyemmüm yani toprağın ya da kumun su yerine konularak el ayasına, dirseklere ve yüze sürülmesi şeklinde gerçekleştirilir. Bunun yanı sıra mesh yaparak abdest alma da İslam dininin sağladığı kolaylıklardan biridir. Bu, ibadetlerin ifası sırasında yükümlülerin karşılaşacağı güçlükleri azaltmak için tanınmış bir haktır. Saça, boyna ve kulaklara direk su ile yapılabildiği gibi ayağa giyilen meshe uygulama şeklinde de kendini gösterir. Mesh üzerine yapılan işlemin yıkama yerine geçmesi⁴⁷ ve özellikle abdest alma zorluğu yaşanacak anlar, mesh kullanımının yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Mesh, deriden yapılan, ayakları bileklere kadar saran ve su geçirmeyen ince bir ayakkabı çeşididir.⁴⁸ Türkiye'de yalnızca Karabük, Kütahya, Isparta ve Sakarya⁴⁹ illerinde gerçekleştirilen bir el sanatı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sakarya'da meshçiliğin yegâne temsilcisi, Arnavut asıllı Halil Sarp'tır. Ataları bölgeye Kosova'dan göç etmiştir. 1952 doğumlu usta, mesleğe adımını Sakaryalı Kaptan Ağa isimli ustanın yanına çırak verilerek atmıştır.

Tamamen el emeğine dayalı olarak yaptığı meshlerde İstanbul, Konya ve Uşak illerinden temin edilen keçi derisi kullanılmaktadır. Deri ebadı desi cinsinden ölçülür. Bu ölçüyü hayvanın büyüklüğü belirler. Mesh yapımında; deriyi uzatmada kerpeten, kalıba çekmede danalya, kesmede filo bıçağı, tabanın yüzle birleşeceği kenarları düzeltmede raspa ve piyanto, kösele yüzeyini düzletmede kösele tırmığı, inceltmede kösele çekici,

46 Tekin, 1994, 176-178.

47 Erdoğan, 2004, 302.

48 TDK, 1988.

49 Anonim, 2012.

Fot. 19:
Halil Sarp,
mesh.

altını düzeltmede ıstaka, dikilen işi kalıba sokmada fora çekeceği ve kalıptan çıkarmada kancadan istifade edilir. Bunların yanı sıra ıstampa adı verilen kalıplar ve işlenecek derinin zarar görmesini engellemek amacı ile derinin altına serilen kesim lastiğinden yararlanır.

Oldukça zahmetli aşamalardan geçerek ortaya konan meshler, astarlı ve astarsız olmak üzere iki çeşittir. Toplam altı parçanın dikilmesi suretiyle oluşturulan mesh; taban, yüz, ön gomba, arka gomba, kulaklık ve kıyılık bölümlerinden meydana gelir. Meshi oluşturan en büyük bölümler, taban ve yüzdür. Gomba, bileğin ön ve arka kısımlarında yer alan küçük parçalardır. Kulaklık, fermuarın çekilmesinin ardından bilek kısmını sıkıştırmak amacıyla karşı parçadaki metale tutturulmak için kullanılan dildir. Kıyılık ise bilek kısmındaki görüntüyü toparlamak amacıyla dikilen kenar bordürüdür. Meshin astarlı olması halinde ek olarak yünden istifade edilmektedir.

Mesh üretimine lastik üzerine serilen derinin kesilmesi ile başlanır. İstampa kullanılarak konturları belirlenen parça, filo bıçağı ile ayrılır. Yukarıda belirtmiş olduğumuz her bir bölümün ıstampası (kalıp) mevcuttur ve bunların ebatları ayak numarasına göre değişmektedir. Hazırlanan parçalar birbirlerine dikilir ve şekil alması için kalıba sokulur. Genel olarak doğal renkte kullanılan hayvan derisi, isteğe göre beyaz, kahverengi, kırmızı gibi renklerle boyanabilir. Bu renkler için kimyasal içerikli deri boyalarından istifade edilir. Mesh astarlı yapılacak ise koyunyününden elde edilen astar, sağlık açısından yararlı olan ve mantar gibi hastalıkların oluşmasını engelleyen çiriş ile deriye yapıştırılır ve ardından kalıbı alınarak belirtmiş olduğumuz işlem basamaklarına tabi tutulur.

Askerler, dans grupları özellikle Kafkas dansı ile ilgilenenler, çeşitli hastalıklardan ötürü ayakları şişen bireyler ve yaşlılar tarafından kullanılan meshler, Türkiye'nin her yerinden alıcı bulmaktadır. Halil Bey, alıcısının çok olması sebebi ile meshçiliğin ölmeyecek bir meslek olduğunu ancak yetiştirecek çırak bulmada güçlük yaşadığını belirtmiştir. Kendisinden sonra oğlu Yasin Sarp, mesh üretimini Sakarya'da devam ettirecek tek kişidir.

Pabuççuluk - Ayakkabıcılık

Pabuç/ayakkabı genellikle sokakta giyilen üstü ham ya da suni deriden ve altı kösele ya da plastik gibi dayanıklı malzemeden yapılan eşyadır⁵⁰. Ayağı batma, kesilme gibi zarar verici dış etkilerden ve iklimsel etkilerden koruyarak insan hayatını kolaylaştırır. Hava koşullarına, giyilecek ortama göre değişen türlere sahip olan ayakkabı, sosyal statüyü de vurgulayan bir eşya olmuştur. Çarıklar, lastik ayakkabılar, potinler, kunduralar, pabuçlar ve çizmeler tarihsel süreçte karşılaşılan ayak giyim eşyaları arasındadır.

Makineleşme sonucu daha çok fabrikasyon üretim şeklinde kendini gösteren ayakkabılar, el emeğine dayalı olarak Aydın, Bitlis, Çankırı, Çorum, Düzce, Iğdır, Isparta, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kütahya, Malatya, Mersin, Nevşehir, Niğde, Samsun, Sinop⁵¹ illerinde, alanında uzman sanatkarlar tarafından üretilmektedir.

El işçiliğine dayalı pabuç üretiminin gerçekleştirildiği merkezlerden biri de Sakarya'dır. 1945 doğumlu İsmail Kınalı, 1957 yılında Yugoslavya'dan göç ederek şehre yerleşmiş ve henüz on iki yaşında iken Pabuçcular mahallesinde dükkânı olan Tevfik Galyaz isimli ustanın yanına babası tarafından mesleği öğrenmesi için çırak olarak verilmiştir. Pabuç üretimine yönelik eğitim almayan usta, alaydan yetişmiştir.

Adapazarı merkezde kendine ait küçük atölyesinde yarım asırdır ayakkabı yapımı gerçekleştiren usta, tamamen el emeğine dayalı üretim gerçekleştirmektedir. Ürettiği ayakkabılarda İstanbul'dan temin ettiği dana ve keçi derilerini kullanmaktadır. Ayakkabılar farklı parçaların birleşmesi ile meydana getirilir. Bu parçalardan üstte yer alana saya, altta kalan kısma ise taban denir. Her ikisi de ayakkabıyı oluşturan temel bölümlerdir. Bunların yanı sıra yapılacak ayakkabının formuna göre dil, gomba, ökçe, kıyık, astar gibi ek aksesuarlar da mevcuttur.

Söz konusu birimlerin istenen formlara sokulması için çeşitli araçlardan istifade edilir. Derinin kenarlarını çekip kalıba tutturmak için tanelye, deriyi kesmek için filo bıçağı ya da falçata, falçatayı bilemek için masat, körelmiş bıçağı keskinleştirmek için ege, deriye dilimli görüntü vermek için tırtırlı makas, tabanda bulunan köselenin kenarlarını desenlemek için roda, derideki kırışıkları gidermek için kaşık kullanılır. 1957 yılında henüz dikme yöntemi yokken parçaların ahşap çivilerle tutturulduğu belirtilmiştir.

Ayakkabı yapımına derinin kesilmesiyle başlanır. Bu işlem sayacı tarafından gerçekleştirilir. Saya kısmı, koyun, keçi ya da dana derisinin bütün haline getirilmesi ile oluşturulur. Yani iki katlı olarak tasarlanır. İçte yer alan meşin olarak adlandırılır ve koyun derisinden elde edilir. Hazırlanan parça tanelye ve çivi kullanılarak kalıba monte edilir ve bir gün bekletilir. Geçen sürenin ardından altına sığır derisinden kösele takılır. Taban malzemesi sipariş verenin maddi durumuna göre değişmektedir. Tabanın alt kenarlarına, arama adı verilen dikiş oluğu açılır, dikiş atılır ve ökçesi takılır. Derinin zarar görmemesi için ilaçlama yapılır. Fazlalıkların alınması için zımparadan istifade edilir.

Gelen siparişler doğrultusunda yaptığı ürünler arasında iskarpinler, çizmeler, ökçeli ayakkabılar vardır. Fiziksel açıdan sorunları olan bireyler için de ortopedik ayakkabılar üreterek, geçimini sağlamaktadır.

50 TDK, 1988.

51 Anonim, 2012.

Değerlendirme ve Karşılaştırma

Geçmişten günümüze doğa ile iç içe yaşayan insanoğlu; barınma, beslenme, giyinme, süslenme gibi ihtiyaçlarını karşılamak adına, ağaç, maden, deri, toprak, hayvansal ve bitkisel lifler kullanarak, el emeği ile ortaya koydukları ürünlerden yararlanmış ve göç ettikleri her yere, egemenlik kurdukları ve ticari ilişkilerde buldukları her bölgeye kültürlerini de beraberlerinde götürmüşlerdir. Söz konusu üretimler, ilerleyen süreçte ortaya konduğu toplumun kültürel özelliklerini ve sanatsal beğenilerini yansıtan maddi kültür varlıkları haline gelmiş ve el sanatları olarak tanımlanmıştır.

Yüzyıllardır yapılageldiği bilinen bu sanatlar büyük bir çeşitlilik göstermekte ve günümüzde Anadolu'nun pek çok yöresinde sınırlı sayıda kültür taşıyıcısı tarafından icra edilmektedir. Önemli bir kavşak noktasında olması sebebi ile sürekli göç alan ve gelişen Sakarya'da maddi kültür varlığı olarak ifade edebileceğimiz el sanatları ile karşılaşmak mümkündür. Boşnaklar, Arnavutlar, Romanlar, Rumelililer, Lazlar, Manav olarak adlandırılan yerli halk gibi farklı milletlere mensup bireylerin atalarından öğrendikleri bu sanatların, sınırlı sayıda usta tarafından kısıtlı imkânlarla, gelişen teknolojiye rağmen geleneksel yöntemlerle sürdürüldüğü tespit edilmiştir.

Ahşap, toprak, deri, maden, bitkisel ya da hayvansal malzemeler kullanılarak yapılan üretimlerin, kaybolmaya yüz tuttuğu hatta bir kısmının da artık uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Çömlekçilik, sepetçilik, dokumacılık, kalaycılık, bastonculuk, kaşıkçılık, yorgancılık, meshçilik, ayakkabıcılık gibi el işlerinin son demlerini yaşadıkları, bakırcılık, hasırcılık, semercilik, tarakçılık sanatlarının ise ustaların yaşlanması ve çırak yetişmemesi gibi sebeplerle yapılmadıkları görülmektedir. Kaynaklarda, Sakarya ve yöresinde nalbantlık, saraçlık, keçecilik, mutafçılığın da olduğuna dair bilgiler yer almakla beraber araştırmamız sırasında bunlara dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Sakarya ve yöresinde gerçekleştirilen el sanatları, üretim teknikleri yönü ile Anadolu'nun çeşitli yörelerinde ortaya konanlarla büyük benzerlikler taşımakla birlikte kullanılan malzeme ve işlenen motifler açısından bazı farklılıklar sergilemektedir. Sakarya bastonları, Bitlis-Ahlat ve Zonguldak-Devrek'te üretilenler gibi geçme tekniği ile meydana getirilir. Ahlat bastonları ağırlıklı olarak masif ceviz ağacından üretilirken Sakarya'dakiler, Devrek bastonları gibi ağaç dalından yapılmaktadır⁵². Bunun yanı sıra yöre bastonlarında gül, kiraz, elma ağacı dalları tercih edilirken Devrek bastonlarında kızılıcık ağacının değerlendirildiği görülür.⁵³ Her üç yörede üretilen bastonlarda, hem sap hem de gövde kısımlarında tamamen el işçiliği ile gerçekleştirilen süslemelerden istifade edilmekle birlikte pabuç kısımlarında Ahlat'ta lastik, kemik, metal⁵⁴, Devrek'te manda boynuzu⁵⁵, Sakarya'da teke tırnağına yer verilmesi farklılık arz eder.

İlin öne çıkan el sanatlarından biri olan kaşıkçılığın da Anadolu'nun batısından doğusuna pek çok ilde yapıldığı gözlenmektedir. Bolu (Mudurnu, Göynük, Seben,

52 Hatipoğlu, 2013, 565.

53 Sağır ve Kurtkara, 2020, 198.

54 Hatipoğlu, 2013, 569.

55 Sağır ve Kurtkara, 2020, 198.

Kıbrısçık), Mersin (Anamur, Silifke), Antalya (Akseki)⁵⁶, Hatay (Hassa, Samandağ), Isparta (Senirkent), Malatya (Doğanşehir, Kale), Samsun (Alaçam, Atakum, Lâdik), Trabzon (Köprübaşı, Çaykara)⁵⁷ el işi kaşık üretiminin gerçekleştirildiği merkezlerden bazılarıdır. Taraklı ilçesinde üretilen kaşıklarda geçmişte Hatay-Samandağ, Uşak, Kocaeli'nde olduğu gibi şimşir ağacı kullanılırken günümüzde Çankırı-Şabanözü, Denizli-Çameli'ndeki gibi kayın ağacının değerlendirildiği görülür. Tek parçadan mamul Taraklı kaşıklarının ağız kısımlarında Akseki ve Köprübaşı'nda olduğu gibi kalıpla desenleme yapılmakla birlikte, Taraklı ve Akseki'dekilerin turistik amaçlı üretimleri sebebi ile sentetik boya ile, Köprübaşı'ndakilerin ise bitkilerden elde edilen doğal boya ile⁵⁸ renklendirildikleri görülmektedir.

Motorlu taşıtların yaygınlaşmadığı dönemlerde yük taşıma amacı ile hayvan gücünden yararlanılmıştır. Yükün hayvana zarar vermesini önlemek için semerden istifade edilmiştir. Anadolu'nun dağlık arazi yapısı sebebi ile neredeyse her bölgede semer kullanımı söz konusu olmuştur. Yapımlarında kullanılan araç ve teknikler aynı olmakla birlikte, semeri oluşturan bölümlerin ve kullanılan malzemelerin isimleri bölgelere göre farklılık gösterebilmektedir. Bazı yörelerde semer kürtün, semer üreten kişi kürtüncü, meslek ise kürtüncülük terimi ile karşılık bulmaktadır. Buldan ve Gaziantep'te semer dolgusu olarak kullanılan kamışlar berdi⁵⁹ olarak anılmaktadır. Semerin iskelet kısmı Denizli-Buldan'da çatma⁶⁰ olarak adlandırılır. Bunun yanı sıra Sakarya'da üretilen semerlerin iskeletinde kayın ve gökçe ağaçlarından istifade edilirken, Isparta'da sert ve sağlam olması sebebi ile pelit ve ceviz⁶¹, Buldan'da çınar, Gaziantep'te gürgen kullanılmaktadır.

Bitkisel liflerle yapılan el sanatları arasında yer alan sepet ve hasır örücülüğü ile süpürge yapımı geleneksel yöntemlerle sürdürülmektedir. İlk iki grupta genel olarak bezayağı tekniği kullanılmaktadır. Sepet örgüler, sebet, küfe, tezkere, çiten, tiyeter, toka, sele, galat, kalaf, cuhte gibi isimlerle de anılmaktadır. Bunun yanı sıra üretimlerinde kullanılan malzeme de yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Rize'de kestane, fındık, gumar⁶², Çorum İskilip'te söğüt ya da fındık dallarının⁶³ değerlendirildiği görülür. Çeyiz amaçlı süpürge üretimine Sakarya'nın yanı sıra Edirne'de de rastlanılmaktadır. Edirne'nin çeyizlik örneklerinde ayna ve kumaşın yanı sıra süsleme amacı ile ponponlar da eklenmektedir. Aynanın genç kızların güzelliğini vurgulamak amacı ile kullanıldığı kaynaklarda⁶⁴ yer alan bilgilerdendir.

56 Kunduracı, 1997, 111.

57 Anonim, 2012.

58 Üçüncü, 2012, 38.

59 Şahin, 2013, 790-792; Fidan, 2017, 583.

60 Sarı, 2013, 823.

61 Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019, 84.

62 Taş, 2015, 181-182.

63 Bozkurt ve Özkoca, 2013, 297.

64 Kültür Bakanlığı, 2008, 283.

Mekikli dokumalar grubunda yer alan bez dokumacılığının pek çok yörede uygulama alanı bulduğunu söylemek mümkündür. Üretildikleri yere göre Buldan, Rize, Şile, Kandıra, Karaisalı⁶⁵ gibi isimlerle anılırlar. Yapımlarında kullanılan malzeme ve süsleme tekniği değişmektedir. Taraklı ve Kaynarca bezlerinde kendir ve pamuk değerlendirilirken Buldan bezinde başta ipek olmak üzere yün, keten, pamuk⁶⁶ kullanılmakta, süslemeler zincir, suzani ve kaplama şeklinde işlenmektedir. Bunun yanı sıra Rize bezinde ise pamuk ve kendir⁶⁷ kullanımı söz konusudur.

Ülkemizin öne çıkan sanat kollarından biri olan kilim dokumacılığının yüzyıllardır Türkler tarafından yapıldığı bilinmektedir. Hafif olması sebebi ile tarihte özellikle göçer halk tarafından tercih edilen kilimler, kirkitli dokumalar grubundadır. Geçimini hayvancılıkla sağlayan toplumlarda genellikle koyunyününden elde edilen iplerle⁶⁸ yapılan kilimlerde keçi kılı, devetüyü ve pamuğun da değerlendirildiği bilinir⁶⁹. Sakarya'daki kilimleri farklı kılan eriş (çözgü) ipinde ketenin kullanılmasıdır. Yörede kilim ağacı ya da düzen olarak adlandırılan tezgâh, Mersin, Antalya, Hakkâri vs. ıstar ağacı, Malatya'da manusa tezgâhı, İzmir'de hana, Uşak'ta ip tezgâhı⁷⁰ isimleri ile anılmaktadır. Geometrik karakterli motifleri, Anadolu kilimlerinin tamamında görmek mümkündür. Motifler aynı olsa da isimlendirmeler farklılık arz eder. Örneğin Kaynarca kilimlerinde Taşköprü⁷¹ olarak bilinen motif, Eşme kilimlerinde kumru; kandil isimli olan Konya Ereğli Beğdik kilimlerinde hoza⁷²; Kırkayak motifi ise Eşme'de kıvrımlı pençe⁷³ olarak karşımıza çıkar.

Anadolu'nun köklü sanat kollarından biri de çömlekçiliktir. Arkeolojik kazılar sonucunda ele geçen çömlek parçaları, formları ve bünyelerinde barındırdıkları süslemeleri ile ortaya koyan toplumun yaşam biçimine ışık tutmaları açısından önem taşır. Sakarya'nın yanı sıra Ankara, Bilecik, Bitlis, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, İzmir, Konya, Nevşehir⁷⁴ çömlekçiliğin sınırlı sayıda sanatkâr tarafından sürdürüldüğü merkezlerdir. Motorla çalışan çarklarda, geleneksel yöntemlerle yapılan eserler arasında benzer formlara sahip küpleri, testileri, güveçleri saymak mümkündür.

Hammaddesi maden olan el sanatları arasında yer alan bakırcılık ve kalaycılık mesleklerinin birbirlerine paralel bir gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Adana, Gaziantep, Diyarbakır, Erzincan, Rize, Siirt bakır eşya üretimin gerçekleştirildiği illerdir. Her

65 Anonim, 2012.

66 Uğurlu A. ve Uğurlu S., 2006, 278.

67 Taş, 2015, 186.

68 Denny, 1979, 11.

69 Deniz, 2000, 110.

70 Deniz, 2000, 93-100.

71 Tağı ve Öztürk, 2020, 21.

72 Karahan, 1996, 164.

73 Kırzioğlu, 1994, 13.

74 Anonim, 2012; Nas ve Karaman, 2013, 686.

birinde kalaycılığın da icra edildiği gözlenebilir. Günlük kullanım eşyaları arasında yer alan bakraçlar, maşrapalar, güğümler, sahanlar bakırdan yapılan el sanatları arasındadır. Plastik kapkacakların kullanılmaya başlanması ile bakırcılık ve kalaycılığın yok olmaya yüz tuttuğu görülmektedir.

Deriden yapılan mesh ise günümüzde bir elin parmaklarını geçmeyecek usta tarafından üretilmektedir. Sakarya meshlerine benzer örnekleri, Isparta'nın Uluborlu ilçesinde görmek mümkündür. Aradaki fark ise Sakarya'dakiler keçi derisinden yapılır iken Uluborlu'da üretilenler de sığır ya da koyun derisi kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra ayağı çeşitli hastalıklardan korumak için Sakarya meshlerinde çirişten, Isparta'ninkilerde ise kilden⁷⁵ yararlanılmaktadır.

Anadolu topraklarında karşımıza çıkan söz konusu el sanatlarının, yerleşen köklü alışkanlıklar ile geleneksel bir şekilde, dönüşerek sürdürülmeye çalışıldığını söylemek mümkündür⁷⁶.

Sonuç

Kültürümüzün önemli unsurları arasında yer alan el sanatları bir kuşak sonra tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır ve gelecek nesiller tarafından talep görmeyecektir. Kapitalizmin ve Sanayi Devrimi'nin getirdiği hızlı ve ucuz üretim neticesinde el sanatları ürünleri, sanayi ürünleri ile rekabet edemeyecek duruma gelmiştir. Kalite açısından yüksek olmasına rağmen maliyet açısından pahalı ve üretim sürecinin uzun olması, el sanatlarına olan rağbeti azaltmıştır. El sanatları öğrenmenin ve üretiminin meşakkatli bir süreç olması ustaların yeni nesle bu sanatları aktarmalarını güçleştirmektedir. Bunun yanı sıra maddi getirisinin düşüklüğü, yeni neslin bu sanatlara mesafeli durmasına neden olmaktadır. Ayrıca toplumda bu ürünlere ilginin çok az olması da geleneksel Türk el sanatlarının kaybolmaya yüz tutmasına yol açmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği kültürel asimilasyon sürecinin önüne geçilebilmesi adına kültür taşıyıcısı olan ustalarımızın, devlet, sivil toplum kuruluşları, belediyeler tarafından maddi ve manevi yönlerden desteklenmeleri, el sanatı eğitimi verilecek atölye sayısının artırılması ve yeni sanatkârların yetiştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede kadim mirasımız arasında yer alan ve maddi kültür unsurları arasında değerlendirilen el sanatlarımızın gelecek nesiller tarafından tanınması sağlanabilecektir.

---

75 Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019, 78.

76 Tezcan ve Genç, 2015, 150.

KAYNAKÇA

- Anonim (2012). İllere Göre Geleneksel El Sanatlarımız, Ankara: MEB Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Akbil, F. P. (1970). *Türk El Sanatlarından Örnekler*, İstanbul: Akademi Yayınları.
- Arlı, M.–İlgaz, F. (1992). Türk El Sanatları Atlası Üzerine Yöntem ve Öneriler, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongre Bildirileri*, Ankara: Feryal Matbaası, 23-27.
- Aytaç, Ç. (1982). *El Dokumacılığı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Barişta, H. Ö. (1998). *Türk El Sanatları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Basat, E. M. (2013). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Koruyabilmek [Elektronik Sürüm], *Milli Folklor*, 100, 61-71.
- Bozer, R. (2015). Ahşap Sanatı. A. Y. Ocak, A. U. Peker, K. Bilici (ed.), *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*, 533-541, Ankara: Kültür ve Turizm B. Yay.
- Bozkurt, H.-Özkoca, B. (2013). Çorum-İskilimli Sepetçi Memiş Elmalı Yaşamı ve İşleri, *Uluslararası Geleneksel El Sanatı Ustaları Sempozyumu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 297-308.
- Çavuş, A. (2014). Kültürel Miras Kaynağı Olarak Köprübaşı İlçesinde (Trabzon) Geleneksel Tahta Kaşık Üretimi [Elektronik], *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29, 423-433.
- Çoruhlu, T. (2005). Sakarya İli'nde Türk El Sanatları, *Sakarya İli Tarihi*, (C. 2, 1097-1110) Sakarya: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Çoruhlu, T. (2006). Kaynarca Dokumaları, *Irmak Kültür- Sanat Dergisi*, 70, 110-115.
- Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar*, Ankara: AKM Yayınları.
- Denny, W.B. (1979). *Oriental Rugs*, New York: Cooper Hewitt Museum Pub.
- Duman, M. (2007). *Geleneksel Türk Yorgancılık Sanatı*, İstanbul: Heyomola Yayınları.
- Erdoğan, M. (2004). Mesh, İslam Ansiklopedisi, (C. 29, 301-303) Ankara: TDV Yay.
- Eriş, M. (2013). *Sakarya (81 İilde Kültür ve Şehir)*, İstanbul: Sakarya Valiliği Yayınları.
- Eroğlu, E.– Köktan Y. (2013). Geleneksel Türk El Sanatlarından Çömlekçilik (Sakarya Örneği) [Elektronik Sürüm], *Akademik Bakış Dergisi*, 36, 1-14.
- Fidan, S. (2017). Gaziantep'te Zanaatlar: Semercilik, Çulculuk, Palancılık [Elektronik Sürüm], *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 16(2), 580-593.
- Genç, M. (2014). Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kökboya ve Cehri ile İlgili Bazı Kayıtlar, *Art-e Sanat Dergisi*, 7(13), 174-212.
- Genç, M. (2017). Sakarya Çevresi Doğal Boya Madde Kaynakları ve Boyahaneler, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 100-119.
- Hatipoğlu, O. (2013). Ahlât Baston Ustası Refa Gökbülak, *Uluslararası Geleneksel El Sanatı Ustaları Sempozyumu*, Ankara: AKM Yayınları, 563-574.
- Hürmüzlü, B. (Ed.) (2019). *Isparta'nın Somut Olmayan Kültürel Mirası*, Ankara: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- Kar, H. (1995). *Yorgan Modelleri Kataloğu*, Adapazarı.

- Karahan, R. (1998) Konya Ereğli Yöresinde Begdik Adıyla Bilinen Bir Grup Türk Kilimi, *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (27-31 Mayıs 1996/Kayseri)*, Ankara: AKM Yayınları, 161-173.
- Kırzioğlu, N. G. (1994). *Eşme Kilimleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kunduracı, O. (1997). Akseki İlçesi Bademli Köyü Kaşıkçılığı [Elektronik Sürüm], *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 109-123.
- Mülayim S. (2011). *Sanata Giriş*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınları.
- Nas, E.-Karaman G. (2013) Çorum Osmancık'ta Bir Çömlek Ustası: Hacı Ömer Tunç, *Uluslararası Geleneksel El Sanatı Ustaları Sempozyumu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 683-696.
- Oğuz, M. Öcal (2005). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi [Elektronik Sürüm] *Milli Folklor*, 65, 163-171.
- Oğuz, M. Öcal (2013). Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras [Elektronik Sürüm] *Milli Folklor*, 100, 5-13.
- Oğuz, M. Öcal (Ed.) (2008). *Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş (Türklerde Ev Kültürü)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özbel, K. (1945). *El Sanatları I Anadolu Çorapları*, Ankara: CHP Halk Evleri Bürosu Yay.
- Öztürk, İ. (2005). *Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler)*, *Sanat Dergisi: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi*, 7, 65-75.
- Öztürk, İ.-Öztürk, G. (2019). Taraklı Bez Dokumacılığı ve Günümüze Dönük Bazı Tespitler, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(36), 1041-1050.
- Parlatır, İ. ve dğr. (1998). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sağır, A.-Kurtkara, S. (2020). Evden Atölyeye, Atölyeden Fabrikaya Etnografik Bir Çalışma: Devrek Baston Örneği [Elektronik Sürüm], *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(1), 187-216.
- Sakarya Muhtarlar Derneği (2004). *A'dan Z'ye Sakarya*, İstanbul: Tempo Yayınevi.
- Sarı, H. K. (2013). Buldan'lı Semerci Süleyman Damgacı, *Uluslararası Geleneksel El Sanatı Ustaları Sempozyumu*, Ankara: AKM Yayınları, 817-834.
- Selvi, H. (2005). II. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918), *Sakarya İli Tarihi*, (C. I, 449-496).
- Şahin, Z. K. (2013). İncesu'da(Kayseri) Semer Ustası: Kürtüncü Yusuf Kocataş, *Uluslararası Geleneksel El Sanatı Ustaları Sempozyumu*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 787-799.
- Tağı, S. Ö.- Öztürk, İ. (2020). Kaynarca(Sakarya) Şeyhtımarı Konak Köyü Kilimleri, *Arış*, 17, 120-139.
- Taşdelen, M. (2005). Sakarya'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı Üzerine, *Sakarya İli Tarihi*, (C. II, 833-846).

- Teke, T.- Çalışkan, Ş. S. E. (2018). Geçmişten Günümüze Devrek'te Bastonculuk Geleneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 95-100.
- Tezcan, V.- Genç, M. (2015). Gelenek ve Yenilik Kavramlarının Felsefi Tartışması Ekseninde Geleneksel Türk Sanatlarını Yeniden Düşünmek, *Kalemişi Dergisi*, 3(6), 135-156.
- Tuncel, M. (2005). Adapazarı Yöresinin Coğrafyası, *Sakarya İli Tarihi*, (C. I, 1-10).
- Taş, E. (2015). Halk Plastik Sanatları Yönüyle Rize, *SOBİDER*, 2(2), 172-202.
- Tekin, Z. (1994). Türklerde Dericilik, *İslam Ansiklopedisi*, (C. 9, 176-179), İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tuna, F.- Sedat Akçakoyunluoğlu (Ed.) (2004). *Yedi Renk Yedi İklim Sakarya*, Ankara: Sakarya Valiliği Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1988). *Türkçe Sözlük* (1. b.) Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uğurlu, A. (1997). Dokuma, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, (C. 1, 467-471), İstanbul: YEM Yayınları.
- Uğurlu, A. (1997b), Kilim, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, (C. 2, 1009-1010), İstanbul: YEM Yayınları.
- Uğurlu, A.-Uğurlu, S. (2006). Yörenin Kültürel Kimliği Olarak Buldan Bezi, *Buldan Sempozyumu (23-24 Kasım 2006)*, 275-280.
- Üçüncü, K. (2012). Trabzon/Köprübaşı Yöresi Kaşıkçılık Meslek Geleneğinin Etnografik Belgelenmesi ve Tahlili [Elektronik Sürüm], *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 13, 26-46.
- Yağan, Ş. Y. (1978). *Türk El Dokumacılığı*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

KAYNAK KİŞİLER (Alfabetik Sıraya Göre)

- Fatma Korkmaz – Taraklı Bezi Dokuyucusu
Fazlı Kurt – Kaşık zanaatkârı
Halil Sarp – Mesh zanaatkârı
Harun Akkoç – Su kabağı zanaatkârı
Hasan Kar, Hamdi Kılıç, Fahrettin Karabayır – Yorgan zanaatkârları
İbrahim Turoğlu, Mustafa Karatepe – Semer zanaatkârları
İsmail Kınalı – Pabuç zanaatkârı
Kadir Yüksel – Demir zanaatkârı
Muharrem Uluç – Çömlek zanaatkârı
Meftune Yiğit – Kilim Dokuyucu
Nihat Çakıner – Baston zanaatkârı
Nihat Yılmaz – Süpürge zanaatkârı
Özcan Yıldırım – Bakır ve Kalay zanaatkârı
Recep Koç, Recai Uz, Sedat Çalgıcı – Sepet zanaatkârları

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | Ege University, Faculty of Letters
Sanat Tarihi Dergisi | Journal of Art History
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 30, Sayı: 2, Ekim 2021 | Volume: 30, Issue: 2, October 2021

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. Semra DAŞCI ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY, Doç. Dr. Lale DOĞER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

İnternet Sayfası (Açık Erisim) | Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

